

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΙΕΡΕΜΙΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΓΟΡΤΥΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ

Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ
Ο ΠΑΛΑΜΑΣ
ΚΑΙ Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ

ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ - ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗ 2007

Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ*

Στὸ τεύχος αὐτὸ τοῦ περιοδικοῦ μας γρά-
φουμε γιὰ ἓνα μεγάλο ἅγιο τοῦ 14ου αἰώνα·

---

*Ὅσοι ἀναγνώστες θέλουν νὰ σπουδάσουν τὴν ζωὴ καὶ τὴν δι-
δασκαλίαν τοῦ ἁγίου τὸς παραπέμπουμε στὰ ἐξῆς ἔργα, ἀπὸ τὰ
ὁποῖα λιγότερο ἢ περισσότερο ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἡ παροῦσα μελέτη
μας: Μητροπολίτου Ναυπάκτου κ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ, Ὁ ἅγιος Γρηγό-
ριος ὁ Παλαμᾶς ὡς ἀγορευίτης, καὶ ἄλλες σχετικῆς Του περὶ τοῦ
ἁγίου μελέτες· Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσίου Ὁ ΑΓΙΟΣ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ· Καθηγητοῦ, πατρός Ἰωάννου
Ρωμανίδη ΡΩΜΑΙΟΙ ἢ ΡΩΜΗΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚ-
ΚΛΗΣΙΑΣ, ΤΟΜΟΣ Ι (Εἰσαγωγή)· Καθηγητοῦ Παναγ. Χρή-
στου Ὁ ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ, Ο ΚΗΡΥΞ
ΤΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ· Τοῦ ἰδίου εἰς ΕΠΕ (ΕΛ-
ΛΗΝΕΣ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ) ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ ΕΡΓΑ 1 (Εἰσαγωγή ὡς καὶ ἄλλες μελέτες τοῦ
ἰδίου καθηγητοῦ. Καθηγητοῦ Μ. Φαράντου *Η ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ ΟΡ-*

μεγάλο σάν τόν μέγα Ἀθανάσιο, τόν μέγα Βασίλειο, σάν τόν Γρηγόριο τόν Θελόγο καί τόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο· σάν τόν Μάξιμο τόν ὁμολογητή καί τόν Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό. Γράφουμε γιά τόν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ, τόν ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης. Εἶναι μέγαν πατέρας. Εἶναι καί αὐτός ἕνας πάγ-χρυσος καί δυνατός κρίκος τῆς χρυσῆς ἀλυσίδας τῶν μεγάλων πατέρων καί διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας μας. Τό πόσο μέγαν πατέρας εἶναι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς φαίνεται ἀπό τό ὅτι στό *Συνοδικό τῆς Ὁρθοδοξίας*, πού διαβάζεται τήν Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας καί πού εἶναι ὁ καταστατικός χάρτης τῆς πίστεώς μας, μαζί μέ τούς μεγάλους πατέρες εὐφημεῖται καί αὐτός καί μαζί μέ τούς ἀρχαίους ἐχθρούς τῆς πίστεως ἀναθεματίζονται καί οἱ δικοί του ἀντίπαλοι. Αὐτό σημαίνει ὅτι, ὅπως οἱ ἀγῶνες τῶν μεγάλων πατέρων

ΘΟΔΟΞΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ (ιδιαίτερα στίς σελ. 479 ἐξ.). Θεοδ. Ζήση Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ· Γ. Μαντζαρίδου ΠΑΛΑΜΙΚΑ, καί ἄλλες σχετικές μελέτες.

στέφθηκαν μέ σύμβολα καί ἐπίσημες συνοδικές ἀποφάσεις, ἔτσι καί οἱ δογματικοί ἀγῶνες τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ κατέληξαν σέ σύνταξη συμβόλου καί σέ ἐπίσημες συνοδικές ἀποφάσεις. Αὐτό ἐκφράζει καθαρά τό πόσο μέγανος πατέρας θεωρεῖται ἀπό τήν Ἐκκλησία μας.

Στούς Συνοδικούς τόμους τῶν συνόδων, πού συνεκλήθησαν γιά νά ἀντιμετωπίσουν τόν αἰρετικό Βαρλαάμ, ὁ πατριάρχης καί οἱ συνοδικοί χαρακτηρίζουν ὡς ἐξῆς τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ: τόν λέγουν: «Διδάσκαλον εὐσεβείας καί κανόνα δογμάτων ἱερῶν καί στύλον τῆς ὀρθῆς δόξης καί πρόμαχον Ἐκκλησίας καί βασιλείας εὐσεβοῦς καύχημα καί πᾶν ὅ,τι γε τῶν καλλίστων μετά μέγαλου τοῦ θαύματος τόν Γρηγόριον ἀπεκάλουν».¹

---

1. MPG 151,600.

Ἀποστροφή τῶν Δυτικῶν πρός τόν ἅγιο

Καί ὅμως ἡ διδασκαλία αὐτοῦ τοῦ μεγάλου πατέρα καί διδασκάλου, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, πού ἐκφράζει τήν ἀσκητική καί μυστική Ὁρθοδοξία, στόν ἑλλαδικό μας χῶρο τέθηκε στό περιθώριο καί θεωρήθηκε παράξενη καί ἀκατανόητη· θεωρήθηκε μιά καινοτομία μέ μασσαλιανικές² ἐπιδράσεις.

---

2. Οἱ Μασσαλιανοί ἦταν αἵρετικοί· πίστευαν ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἀπόλυτα καταληπτός ἀπό τόν ἄνθρωπο, ὅτι εἶναι μεθεκτὴ ἢ θεία οὐσία ἀπ' αὐτόν. Οἱ παλαιοὶ Μασσαλιανοί, οἱ λεγόμενοι διαφορετικά *Εὐχίτες*, ἦταν αἵρετικοί τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἀπό τοὺς ὁπαδούς τους ἀπαιτοῦσαν ἀποκλειστική ἀφιέρωση στόν Θεό καί τήν προσευχή· αὐτό βέβαια δέν ἦταν καθόλου ἐπιλήψιμο, ἀλλά προχωροῦσαν ἀκόμη μακρύτερα: Ἀπέφευγαν τήν κοινή λατρεία, τόν γάμο, τήν τεκνογονία καί τήν ἐργασία. Ὅλα αὐτά γιατί δέχονταν δύο ἀρχές στόν κόσμο ἰσότιμες, τήν ἀγαθή καί τήν πονηρή, τόν Θεό καί τόν Διάβολο. Ὅλα τά πράγματα τοῦ κόσμου, κατὰ τοὺς αἵρετικούς αὐτούς, ἀνήκουν στόν Διάβολο καί πρέπει νά ἀποφεύγονται. Ἀπό τήν ἀνάμιξη τῶν Μασσαλιανῶν καί ἄλλων μεταγενέστερα αἵρετικῶν τῶν Παυλικιανῶν, προέκυψε στήν Βουλγαρία ἡ αἵρεση τῶν *Βογομιλων*. Καί αὐτοί κατὰ τήν βυζαντινὴ ἐποχὴ καλοῦνταν ἐπίσης Μασσαλιανοί.

Γιατί; Γιατί ἔτσι πιστεύουν οἱ Δυτικοί! Οἱ Εὐρωπαῖοι φρόντισαν πολύ καλά νά δυσφημήσουν καί νά συκοφαντήσουν τόν ἅγιο Γρηγόριο. Θά μ' ἔφερνε πολύ μακριά ὁ λόγος, ἂν ἀνέφερα τίς δολοπλοκίες τῶν παπικῶν, γιά νά δυσφημήσουν τόν ἅγιό μας. Μᾶς τά ἀποκαλύπτει ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος, μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες μορφές τῆς Ὁρθοδοξίας τόν 17ο αἰώνα.³ Τόσο πολύ οἱ παπικοί

Οἱ Μασσαλιανοί δέν δέχονταν ἄλλη προσευχή ἐκτός ἀπό τήν «Κυριακή» λεγόμενη προσευχή (τό «Πάτερ ἡμῶν...»). Κάθε ἄλλη προσευχή, ἔλεγαν, ἐκτός ἀπό αὐτή τήν προσευχή, ἀποτελεῖ παράβαση τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καί κακῶς, λοιπόν, οἱ ὀρθόδοξοι εἰσήγαγαν στήν Ἐκκλησία καί ἄλλες προσευχές καί ψαλμωδίες (βλ. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσάτου, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς σ. 17. Π. Χρήστου, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς· ὁ κῆρυξ τῆς Χάριτος καί τοῦ Φωτός σ. 26-27. Περί τῶν Μασσαλιανῶν βλ. ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ Γ. Μαντζαρίδου εἰς Θ.Η.Ε. τ.8, σ. 815).

3. Ὁ πατριάρχης ἀποκαλύπτει ὅτι στό βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ μοναχοῦ Φραγκίσκου Ροσιέρου μέ τήν ἐπιγραφή «Τάργα τῆς πίστεως τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰς τήν διαφένδουσιν τῆς Ὁρθοδοξίας» γράφονταν τά ἑξῆς ἐναντίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ: «Σπουδάζει ἡ τάργα νά δεῖξη τόν ἱερόν Γρηγόριον (= Παλαμᾶν) αἰρετικόν καί φαυλόβιον· εἰς δέκα κατηγορίας συγκεφαλαιοῦνται αἱ εἰς τόν ἅγιον αὐτῆς βλασφημίαι. Καί πρώτη μέν ἐστίν

ἀποστρέφονταν ἀπό παλαιά τόν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ, ὥστε οἱ Λατῖνοι κληρικοί στήν Βενετία, πού ὑπῆρχε μεγάλη ἑλληνική κοινότητα, ἔκαναν τό πᾶν νά καταργηθεῖ ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου· καί ἀκόμη ζήτησαν ἀπό τήν ἐνετική λογοκρισία νά ἀπαγορεύσει νά τυπώνεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου στά ἐκκλησιαστικά βιβλία. Δεῖγμα τοῦ ὅτι ἓνας ὀρθόδοξος πρόδιδε τήν Ὀρθοδοξία καί προσχωροῦσε στόν παπισμό ἐθεωρεῖτο παλαιά τό νά ἀπέχει ἀπό τήν

ὅτι ἔλεγε τό φῶς τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ μεταμορφώσεως ἄκτιστον· β' ὅτι Δημήτριος ὁ Κυδώνης γράφει πῶς εἶχεν ὁ Παλαμᾶς αἰρέσεις λα'· τρίτη ὅτι ὁ Ἀρκούδιος ὁ Κερκυραῖος ὀνομάζει αὐτόν τέρας αἰρέσεων· δ' ὅτι ὁ σοφώτατος Καρυοφύλλης ὁ Ἰκονίου λέγει αὐτόν ὕδραν θεολογίας· ε' ὅτι Αἰγαρείδης ὁ Χῖος τόν λέγει πολύθεον καί διά τοῦτο ἄθεον· στ' ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιος ἔγραψε πῶς ὁ Παλαμᾶς ἦταν γεμάτος ἀπό ψεύτικη σοφίαν· ζ' ὅτι Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς μαρτυρεῖ εἰς τήν ἱστορία του ὅτι ὁ Παλαμᾶς ἦτον παιδεραστής· η' Ἰωσήφ ὁ Μεθώνης γράφει ὅτι ὁ μὲν Ἄρειος κάτω τά ἔγκατα ἐπεμψεν, ὁ δὲ Παλαμᾶς ἄνω τήν κόπρον, ὡς ἔπαθεν καί Μάρκος ὁ Ἐφέσου· θ' ὅτι ἀφώρισαν αὐτόν Ἰωάννης ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος καί ὁ Ρώμης Κλήμης, ὅς ἰ' γράφει καί τόν τόμον τοῦ ἀφορισμοῦ ὅπου τοῦ ἔκαμαν» (Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Τόμος Ἀγάπης, 1968 σελ. 12).

έορτή τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ.⁴

Ἄς ἀναφέρουμε ἀκόμα καί τοῦτο: Ἀπό τήν Πατρολογία τοῦ *Migne*, ἀπό αὐτό τό πελώριο ἔργο, πού χρησιμοποιοῦμε ὅλοι, καί ὀρθόδοξοι καί δυτικοί θεολόγοι, γιά τήν μελέτη τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀπουσιάζουν τά κύρια ἔργα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Γιατί; Γιατί ὁ *Migne* ἦταν καθολικός! Δέν ἦταν ὅμως δυνατόν νά ἀπουσιάζουν καί τελείως συγγράμματα τοῦ Παλαμᾶ ἀπό τήν συλλογή του, γιατί αὐτό θά ἦταν πρὸς κατηγορία τοῦ ἔργου του, καί γι' αὐτό περιέλαβε σ' αὐτό μερικές ὀμιλίες τοῦ ἁγίου. Καί γι' αὐτές ὅμως τίς ὀμιλίες τοῦ ἁγίου, πού περιέλαβε στήν συλλογή τῆς Πατρολογίας του ὁ *Migne*, ἀναγκάστηκε νά ζητήσῃ συγγνώμη! Ὅλα αὐτά

---

4. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἔγραφε: «Κατήντησε νά θεωρῇ ὁ λατινικός κληρὸς τεκμήριον πίστεως καί ἀφοσιώσεως εἰς τὸν παπισμὸν, ἀπὸ μέρους τῶν προδιδόντων τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, τὴν ἀποχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ».

εἶναι δείγματα γιά τό πόσο οἱ παπικοί ἀποστρέφονται τόν ἅγιο μας, τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ.

Παραθεωρημένος καί ἀπό Ἀνατολικούς ὁ ἅγιος

Οἱ θεολόγοι μας, λοιπόν, πού σπούδασαν στήν Δύση, ἔφεραν ἀπό ἐκεῖ αὐτή τήν δυσφήμιση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί γενικά ὅλη τήν δυτικίζουσα θεολογία καί στόν χῶρο μας· ἔτσι ἐξηγεῖται αὐτό πού εἶπαμε ὅτι καί στήν Ἑλλάδα μας, πρὶν ἀπό χρόνια, ἡ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ δέν ἦταν γενικά γνωστή καί ἐθεωρεῖτο παράξενη καί ἀκατανόητη.

Στό ἀντορθόδοξο κλίμα θεολογίας καί ζωῆς πού δημιουργήθηκε στήν πατρίδα μας, ἡ ἀσκητική καί μυστική ὀρθοδοξία τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας μπῆκε στό περιθώριο· πρό παντός δέ τέθηκε στό περιθώριο ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ,

ἡ ὁποία θεωρήθηκε ὡς παράξενη καινοτομία
μέ μασσαλιανικές ἐπιδράσεις. Θά ἀναφέρουμε
ένα μόνο ἐκπληκτικό δεῖγμα: Εἶναι γνωστό
στούς θεολογοῦντας τό ὄνομα τοῦ καθηγητοῦ
Δημητρίου Μπαλάνου, τοῦ θεωρουμένου ὡς
μεγάλου πατρολόγου· τά συγγράμματά του
ἐξέθρεψαν γενεές Ἑλλήνων θεολόγων· ἡ Πα-
τρολογία του φημιζόταν ὡς ένα ἀπό τά τέσ-
σερα - πέντε θεολογικά βιβλία πού πρέπει νά
διαβάσει κανείς, γιά νά ἀποκτήσει θεολογική
γνώση. Στήν Πατρολογία του, λοιπόν, ὁ κα-
θηγητής Μπαλᾶνος λέει ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγό-
ριος ὁ Παλαμᾶς κατά τήν πορεία του ἀπό τήν
Κωνσταντινούπολη στό ἅγιο Ὅρος ἔμεινε στό
Παπίκιο ὄρος (βρίσκεται μεταξύ Μακεδονίας
καί Θράκης) «ἐνθα αὐστηρότατα ἤσκουντο
Μασσαλιανοί μοναχοί, οἵτινες προφανῶς ἐπέ-
δρασαν ἐπ' αὐτοῦ»!... Τήν ἀποκάλυψη αὐτή
τήν κάνει ὁ λόγιος μοναχός π. Θεόκλητος
Διονυσάτης καί φωνάζει: Προσοχή ἀπό τήν
«ζύμη» Μπαλάνου καί τῶν κατάπνευμα συγ-

γενῶν του! ^{4α} Καί ὁ καθηγητής κ. Θεοδόσιος Ζήσης, πού ἔγραψε σπουδαῖο συνοπτικό βιβλίο γιά τήν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, λέγει καί αὐτός τά ἐξῆς γιά τόν καθηγητή Μπαλᾶνο: «Ἀναφερόμενος (ὁ Μπαλᾶνος) στήν “ἡσυχαστική ἔριδα”, ὅπως ἀποκαλοῦν πολλοί μέχρι σήμερα τούς θεολογικούς ἀγῶνας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἐκφράζει τήν λύπη του ὁ ὀρθολογιστής καθηγητής, διότι «τόση ἐχύθη μελάνη καί τόσον ἀπησχόλησε σπουδαίους κατά τά ἄλλα ἄνδρας τῆς ἐποχῆς ζήτημα τόσον προσκροῦν εἰς τήν ἡμετέραν λογικήν», ὡσάν νά εἶναι ὑπόθεσις λογικῆς κατανοήσεως καί ἀποδοχῆς ἢ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας»⁵.

Δέν εἶναι, λοιπόν, καθόλου περίεργο τό γιατί παραθεωρήθηκε στήν πατρίδα μας ἡ διδασκαλία τοῦ μεγάλου πατέρα, τοῦ ἁγίου Γρη-

---

4α. Βλ. τό βιβλίον του Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ σ. 259 σημ. 1.

5. Θεοδ. Ζήσης, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς σ. 59. Τό βιβλίο ἀποτελούμενο ἀπό πέντε ὁμιλίες – μαθήματα περί τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ εἶναι βαθύ, συνοπτικό καί ὠραῖο.

γορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἂν ἀκοῦμε ἓνα Μπαλᾶνο
νά ἐκφράζεται ἔτσι γιά τόν ἅγιό μας. Καί
ἐκράζεται ἔτσι γιατί ἦταν καί αὐτός ἐπηρεα-
σμένος ἀπό τήν Δύση.

Δυτική ἐπήρεια πάλι εἶναι τό νά χαρακτη-
ρίζουμε τήν διδασκαλία τοῦ ἁγίου ὡς «παλα-
μισμός», «παλαμική θεολογία» κ.ἄ. Οἱ δυτικοί
θεώρησαν τήν διδασκαλία τοῦ ἁγίου ὡς καθα-
ρή προσωπική του ἀντίληψη· ὅτι δηλ. δέν
ἐκφράζει τήν διδασκαλία συνόλου τῆς
Ἐκκλησίας ἀλλά ἀτομικές του μόνον ἀπό-
ψεις, ἓνα προσωπικό θεολογικό του σύστημα,
ὅπως λέγει ὁ καθολικός Βοῆθῶ· «παλαμισμός»
λοιπόν. Ἔτσι, κατὰ ἐπίδραση ἀπό τούς δυτι-
κούς, καί οἱ δικοί μας ἀκόμη θεολόγοι κάνουν
λόγο γιά «παλαμισμός», γράφουν γιά «παλα-
μική θεολογία» καί ἄλλα παρόμοια. Τῶν αἵρε-
τικῶν ὅμως μόνο οἱ διδασκαλίες φέρονται μέ
τό ὄνομά τους, ὅπως, γιά παράδειγμα, λέμε
Ἀρειανισμός, Εὐτυχιανισμός, Νεστοριανισμός
ἢ Ὁριγενισμός. Ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία εἶναι

μία καί ἡ αὐτή, γιατί εἶναι ὅλης τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλία. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, δέν διατύπωσε δική του διδασκαλία ἀλλά τήν διδασκαλία τῶν προηγούμενων ἁγίων πατέρων, τήν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας.⁶

Ἡ καταγωγή του

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς καταγόταν ἀπό μικρασιατική οἰκογένεια, ἡ ὁποία ὅμως νωρίς, λόγω τουρκικῶν ἐπιδρομῶν, ἐγκαταστάθηκε στήν Κωνσταντινούπολη. Κωνστα-

---

6. Ὅλη ἡ προηγούμενη πνευματική ἐμπειρία τῶν πατέρων καί ἁγίων ἐκφράζεται μέ τήν ζωντανή θεολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ὁ πατριάρχης Φιλόθεος Κόκκινος λέγει χαρακτηριστικά τά ἑξῆς: «Πολλῶν τινων καί μεγάλων κατά διαφόρους αἰτίας καί χρόνους Πνεύματι θείῳ περί τῶν τοιούτων ὑψηλῶς εἰπόντων καί φιλοσοφησάντων... τά πάντων οὕτω θαυμαστῶς εἰς ἓν συνειλοχῶς καθωράθη, ἐκεῖνα λαμπρῶς τε καί μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιστήμης καί τῆς ἐλευθερίας εἰς πλάτος ἐξειπῶν καί λογογραφήσας καί προσέτι τά διά πείρας ὑπερφυῶς ἐγνωσμένα καταλήλως συνάψας καί οἰονεῖ διαλευκάνας καί ἀναπτύξας ἄπερ κεφαλαιωδῶς ἐκεῖνοι καί κατά σύνοψιν εἶπον» (Λόγος ἐγκωμιστικῶς εἰς τόν ἅγιον Γρηγόριον τόν Παλαμᾶν. MPG. 151,590).

ντῖνος λεγόταν ὁ πατέρας του καί Καλλονή ἡ μητέρα του. Εὐγενεῖς στήν καταγωγή καί οἱ δύο καί πλούσιοι, ἐρχόμενοι στήν Πόλη ἔφεραν μαζί τους καί ὠρισμένα περιουσιακά στοιχεῖα, ὥστε νά μπορούν νά ζοῦν ἀνετα. Ἐφεραν ὅμως μαζί τους τό πολύ πολυτιμότερο: Τήν ἐξαιρετη μόρφωση καί τήν μεγάλη τους ἀρετή. Οἱ γονεῖς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἦταν εὐσεβέστατοι· ἦταν φιλομόναχοι καί γνῶστες τῆς νοεράς προσευχῆς. Ἦταν ἅγιοι.

Ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος ἐξετίμησε τά προσόντα τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ πατέρα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καί τόν διάλεξε γιά διδάσκαλο τοῦ ἐγγονοῦ καί διαδόχου του, Ἀνδρονίκου καί αὐτοῦ τό ὄνομα, στά θέματα τῆς ἀρετῆς καί τῆς ψυχικῆς καλλιέργειας. Καί προχώρησε περισσότερο ὁ Αὐτοκράτορας: πρόσφερε στόν Κωνσταντῖνο ἔδρα στήν σύγκλητο. Ἔτσι ἔγινε σύμβουλος τοῦ κράτους. Καί ὅμως! Καί σ' αὐτή τήν ἀρχοντική θέση ὁ Κωνσταντῖνος Παλαμᾶς διετήρησε τό φιλομοναχικό του πνεῦμα.

Ἦταν τόσο πολύ ἀφοσιωμένος στὸν Θεό, ὥστε συνέβαινε καί κατὰ τὴν διάρκεια τῶν συσκέψεων τῆς συγκλήτου, μπροστὰ στὸν Αὐτοκράτορα, αὐτὸς νὰ ἐπιδίδεται στὴν νοερά προσευχή. Τοῦ ἄρесе νὰ ἐπισκέπτεται τὰ μοναστήρια καί νὰ συναναστρέφεται μοναχοῦς ἔμπειρους στὴν πνευματικὴ ἄσκηση. Ἀπὸ ἐπιθυμία νὰ μύήσει καί τὰ παιδιά του σέ τέτοια ζωὴ τὰ ἔπαιρνε ἀπὸ μικρά μαζί του, ὅταν ἔκανε τέτοιες ἐπισκέψεις.

Ἡ παιδεία του

Ἀπὸ τέτοιο πατέρα παιδαγωγήθηκε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς. Πέντε ἦταν συνολικά ὅλα τὰ παιδιά τοῦ Κωνσταντίνου καί τῆς Καλλονῆς. Τρία ἀγόρια καί δύο κορίτσια. Καί ἀκολούθησαν ὅλα τὸν μοναχικὸ βίο!!! Πρῶτος ἀπ' ὅλα τὰ παιδιά ἦταν ὁ Γρηγόριος, πού σάν μεγαλύτερος ἔγινε καί καθοδηγητὴς τῶν ἄλλων. Γεννήθηκε τό ἔτος 1296.

Όταν όμως ο Γρηγόριος ἦταν μόλις ἑπτὰ ἐτῶν πέθανε ὁ πατέρας του. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του ὑποβλήθηκε σέ μοναχική κουρά ἀλλάζοντας τὸ ὄνομά του ἀπὸ Κωνσταντῖνος σέ Κωνστάντιος. Τό ἴδιο θά ἔκανε ἀργότερα καί ἡ γυναίκα του Καλλονή.

Πεθαίνοντας ὁ μοναχός Κωνστάντιος ἀνέθεσε τὰ πέντε του παιδιὰ στήν προστασία τῆς Παναγίας, τῆς Μητέρας τοῦ Βασιλέα τῶν οὐρανῶν.

Ὁ Αὐτοκράτορας βοήθοῦσε πολύ τὴν ὄρφανή οἰκογένεια μέ χρηματικές χορηγίες καί σιτηρέσια ἀπὸ τὰ βασιλικά ταμεῖα. Πολύ συχνά δέ προσκαλοῦσε στά ἀνάκτορα τὰ πέντε ὄρφανὰ παιδιὰ καί καθὼς τὰ ἔβλεπαν οἱ αὐλικοὶ ψιθύριζαν: «Αὐτὰ εἶναι τὰ παιδιὰ τοῦ ἁγίου»!

Ὁ Γρηγόριος σπούδασε ἀπὸ πολύ νωρίς μέ πολλή μάλιστα ἐπιτυχία τίς διάφορες ἐπιστῆμες· σέ πολύ νεαρά ἡλικία εἶχε ἀποκτήσει ἀρτιώτατη μόρφωση καί συγκρότηση πού τὸν ἔκαναν ἐφάμιλλο μέ τοὺς σπουδαιότερους λο-

γίους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κάποτε στήν αἴθουσα τελετῶν τῶν ἀνακτόρων, μπροστά στόν Αὐτοκράτορα, τούς ἀξιωματούχους καί τούς λογίους τῆς Πόλεως, ὁ νεαρός Γρηγόριος, σέ ἡλικία μόλις δεκαεπτὰ ἐτῶν, ἀνέπτυξε τό θέμα περί λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Καί ἀνέπτυξε τό θέμα μέ τέτοια δεξιότητες καί ἐπιτυχία, ὥστε ὁ παριστάμενος ἐκεῖ πρωθυπουργός Θεόδωρος Μετοχίτης, πού ἦταν καί πρύτανης τοῦ πανεπιστημίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶπε: «Νομίζω ὅτι καί ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης ἂν ἦταν παρών καί τόν ἄκουγε (τόν Γρηγόριο), θά τόν ἐπαινοῦσε ὑπερβολικά!»⁷

Περὶσσότερο ἀπ' ὅλους εὐχαριστημένος γιά τήν πρόοδο τοῦ νεαροῦ Γρηγορίου ἦταν ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος. Γιατί τόν ἐτοίμαζε νά ἀναλάβει ὑψηλά πολιτικά ἀξιώματα, γιά

---

7. «Καί αὐτός Ἀριστοτέλης εἰ παρών ἀκροατῆς καθίστατο τούτου, ἐπῆρσεν ἂν οὐ μετρίως» (Φιλοθέου Κοκκίνου, Λόγος ἐγκωμιαστικός εἰς τόν ἅγιον Γρηγόριον τόν Παλαμᾶν. MPG. 151, 560A).

νά προσφέρει μέ τά σπουδαῖα του τάλαντα καί προσόντα μεγάλες ὑπηρεσίες στήν χώρα. Σ' αὐτό ὅμως τόν ἀπογοήτευσε ὁ Γρηγόριος!

Γίνεται μοναχός

Ὁ Γρηγόριος ἔκλινε πρός τήν μοναχική ζωή. Ὁ Θεός τόν ἐτοίμαζε γιά τό ὑψηλότερο ἀξίωμα πού μπορεῖ νά ἐπιθυμήσει ἄνθρωπος: Νά γίνει θεόπτης, νά εἰσδύσει στόν ὑπερβατικό κόσμο τῆς ἀκτιστής θείας χάριτος καί μέ τήν ἐμπειρία του αὐτή νά ὑπερασπίσει τήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή πού ὑβρίζοταν ἀπό τήν Δύση. Σέ ἡλικία 20 ἐτῶν (περίπου τό ἔτος 1316) ἔπεισε ὅλα τά μέλη τῆς οἰκογενείας του ἀκόμα καί τό ὑπηρετικό προσωπικό νά ζοῦν μοναχικά, ἔστω καί ἂν ἔμεναν στόν κόσμο. Ἐπειτα ὁ ἴδιος μαζί μέ τούς δύο ἀδελφούς του, τόν Μακάριο καί τόν Θεοδόσιο, ἐγκατέλειψαν τόν κόσμο καί ξεκίνησαν γιά τό ἅγιο Ὄρος. Ἀφοῦ πέρασαν τήν Θράκη ἔφτασαν στό Παπίκιο ὄρος. Ἐκεῖ βρῆκαν σπου-

δαίους ἀσκητές καί παρέμειναν κοντά τους τόν χειμώνα. Τήν ἀνοιξη τοῦ ἐπομένου ἔτους οἱ τρεῖς ἀδελφοί ἔφτασαν στό ἅγιο Ὅρος, τόν «ποθούμενο Ἄθωνα». Ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος κατέφυγε στήν λαύρα τοῦ Βατοπεδίου, κοντά στόν ἅγιο καί ἔμπειρο στήν ἀσκητική πολιτεία, τόν διάσημο ἡσυχαστή Νικόδημο. Ἀπ' αὐτόν τόν ἅγιο γέροντα ὁ Γρηγόριος κάρηκε μοναχός καί ἔμεινε κοντά του μέχρι τήν ἡμέρα τοῦ θανάτου του, σχεδόν τρία χρόνια (1317–1320).

**«Φώτισόν μου τό σκότος,
φώτισόν μου τό σκότος»!**

Ἐκεῖνο πού ζητοῦσε καί γιά τό ὁποῖο ἀγωνιζόταν ὁ νέος ἀσκητής ἦταν ἡ κάθαρση τῆς ψυχῆς του καί ὁ θεῖος φωτισμός, ὥστε νά γίνει ἰκανός νά διακρίνει τόν Θεό, νά τόν πλησιάσει καί νά γίνει μέτοχος τῆς θείας ἔλλαμψης. Γι' αὐτό καί ἡ συνεχῆς προσευχή του ἦταν: «Φώτισόν μου τό σκότος, φώτισόν μου

τό σκότος»! Παρακαλοῦσε δέ γιά τήν κάθαρση του καί τόν θεῖο φωτισμό ιδιαίτερα τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο, πρὸς τήν ὁποία εἶχε ιδιαίτερη ἀγάπη ἀπό τήν παιδική του ἡλικία. Μιά μέρα, τό δεύτερο ἔτος τῆς παραμονῆς στό ἅγιο Ὄρος, ὁ ἀσκητής Γρηγόριος εἶδε ἕνα ὄραμα. Τοῦ παρουσιάστηκε ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης, πού πῆρε τήν Παναγιά σπίτι του!, καί τοῦ εἶπε: «Ἐρχομαι ἐκπρόσωπος τῆς Παναγίας Δέσποινας, πού, ὅπως βλέπεις, βρίσκεται πάνω ἀπ' ὅλους τοὺς ἁγίους, νά σέ ρωτήσω· Γιά ποιό λόγο νύκτα καί μέρα, ὅλες σχεδόν τίς ὥρες, δέν παύεις νά φωνάζεις, φώτισόν μου τό σκότος, φώτισόν μου τό σκότος;»

Καί ὁ Γρηγόριος ἀπάντησε: «Καί τί ἄλλο μπορῶ νά ζητῶ, ὅταν προσεύχομαι στόν Θεό, ἄνθρωπος ἐγώ ἀτελής καί γεμάτος πάθη, παρά τόν φωτισμό, γιά νά βλέπω καί νά πράττω τό σωτήριο θέλημά του;»

Ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης διαβεβαίωσε τόν μοναχό Γρηγόριο νά μὴν δειλιᾷ, γιατί ἡ Πα-

ναγία καί αὐτός θά τοῦ εἶναι βοηθοί στόν ἀγώνα του. Ἀλλά ὁ μοναχός ἤθελε περισσότερο συγκεκριμένη τήν διαβεβαίωση: Σέ ποιό βίο θά τοῦ εἶναι βοηθοί; Στόν παρόντα ἤ στόν μέλλοντα; Καί ὁ Ἰωάννης διεφώτισε τήν διαβεβαίωσή του λέγοντας: «Καί στόν παρόντα βίο καί στόν μέλλοντα»!

Γίνεται ἀναχωρητής

Ἡ πνευματική πρόοδος τοῦ νεαροῦ μοναχοῦ προκαλοῦσε τήν ἐκπληξη σ' ὅλους. Καλλιεργοῦσε ὅλες τίς ἀρετές· πέτυχε μέ τήν φοβερή του ἀσκησι τήν νέκρωση τῶν παθῶν. Ζοῦσε λές καί ἦταν ἄσαρκος. Ἡ ἀγάπη γιά τήν ἀπομόνωση καί τήν ἡσυχία ἔκανε τόν Γρηγόριο νά γίνει ἀναχωρητής· ὁδήγησε, λοιπόν, τά βήματά του πρός τήν ἀνατολική κλιτύ τοῦ Ἄθωνα, στήν θέση πού σήμερα εἶναι γνωστή ὡς Προβάτα. Αὐτός ὁ τόπος ἦταν ποτισμένος μέ πολλούς ἀσκητικούς ἰδρωτες ἀναχωρητῶν· σ' αὐτόν εἶχε ἀσκηθεῖ καί ὁ δι-

δάσκαλος τοῦ ἁγίου μας στά θεολογικά μαθήματα καί τήν νοερά προσευχή κάτω στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ Θεόκλητος. Σ' αὐτόν τόν τόπο, πού ἔφτασε τώρα ὁ Γρηγόριος, ἀσκήτευε καί ἓνας περιβόητος ἡσυχαστής, ὁ γέροντας Γρηγόριος Βυζάντιος. Μέ αὐτόν τόν ὁμώνυμό του σοφό γέροντα συνδέθηκε ὁ μοναχός Γρηγόριος καί παρέλαβε ἀπ' αὐτόν ὅλη τήν σοφή πνευματική του πείρα.

Μόνο δύο χρόνια ὅμως ἔμεινε ἐδῶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς. Οἱ Τοῦρκοι πειρατές εἶχαν γίνει πολύ ἐπικίνδunami για τοὺς ἀναχωρητές ἰδιαίτερα τοῦ ἁγίου Ὅρους. Γι' αὐτό καί ὁ ἅγιος μαζί μέ ἄλλους συνασκητές, πού ἀποτελοῦσαν τήν συνοδία του, δώδεκα συνολικά, ἀναχωροῦν για τήν Θεσσαλονίκη τό ἔτος 1325.

Ἦθελαν νά ἀναχωρήσουν για τά Ἱεροσόλυμα νά προσκυνήσουν τοὺς ἁγίους τόπους καί νά ἀσκηθοῦν ἐκεῖ ἰσόβια. Δέν ἦταν βέβαια καί ἐκεῖ καλύτερη ἢ κατάσταση ἀπό τίς βαρ-

βαρικές ἐπιδρομές καί τίς διώξεις τῆς πίστεως. Θά εἶχαν ὅμως μεγαλύτερο κουράγιο μέ τήν σκέψη ὅτι ταλαιπωροῦνται στόν τόπο τοῦ μαρτυρίου τοῦ Κυρίου!

Ὁ Γρηγόριος ἐπιδόθηκε σέ θερμή προσευχή, γιά νά γνωρίσει ποιό ἦταν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ· πού ἤθελε ὁ Θεός νά πᾶνε; Καί ὁ ἅγιος εἶδε θεῖο ὄραμα· τό διηγήθηκε ἔπειτα στούς συντρόφους του. Τοῦ φάνηκε ὅτι βρισκόταν στήν αὐλή τῶν ἀνακτόρων. Ὁ βασιλεύς καθόταν στόν θρόνο του καί γύρω του οἱ ἀξιωματοῦχοι. Ἐνας ἀπ' αὐτούς, δούκας στό ἀξίωμα, ὅπως ἔδειχνε ἡ στολή του, πλησίασε τούς μοναχοῦς, ἔπιασε μέ τά δύο του χέρια τόν Γρηγόριο καί εἶπε στούς ἄλλους: «Αὐτόν ἐδῶ κατά διαταγή τοῦ βασιλιᾶ τόν κρατῶ κοντά μου· ἐσεῖς, ἂν θέλετε νά φύγετε, πηγαίνετε».

Ὁ ἅγιος ἀντιλήφθηκε ὅτι ὁ δούκας τοῦ δράματός του ἦταν ὁ ἅγιος Δημήτριος, πού, σύμφωνα μέ τήν παράδοση, εἶχε τό ἀξίωμα

τοῦ δουκός ὅταν μαρτύρησε, ὅπως παριστάνεται καί στήν εἰκόνα του. Ὅλοι κατάλαβαν ἀπό τό ὄραμα ὅτι τό θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι νά μείνουν στήν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦλάχιστον ὁ Γρηγόριος· τόν ἤθελε κοντά του ὁ πολιοῦχος τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ἅγιος Δημήτριος.

Γίνεται ἱερομόναχος

Ὅλη ἡ μοναχική ομάδα ἐγκαταστάθηκε στό ὄρος τῆς Βέρροιας, πού δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τήν Θεσσαλονίκη· καί ἐπειδὴ χρειάζονταν ἕναν ἱερέα ἀποφάσισαν νά ὑποδείξουν γιά τό ἀξίωμα αὐτό τόν Γρηγόριο· μετὰ ἀπό πολλές πιέσεις, ἀφοῦ πιά ὁ Γρηγόριος βεβαιώθηκε ὅτι αὐτό εἶναι τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, δέχτηκε τήν χειροτονία.

Ὡς ἱερέας τώρα ὁ Γρηγόριος ἐπέβαλε στόν ἑαυτό του κάθε εἶδους ἐγκράτεια καί αὐστηρότητα. Τίς πέντε μέρες τῆς ἐβδομάδας ἔμενε ἀπομονωμένος στό κελλί του καί ἐμφανιζόταν

τό Σάββατο καί τήν Κυριακή γιά τήν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας καί τήν συναναστροφή μέ τούς συμμοναστές του. Καί μόνο ἡ ὄψη του προκαλοῦσε τό θάμβος σ' ὅσους τόν ἔβλεπαν. Ἐλαμπε τό πρόσωπό του ἀπό τήν φλόγα τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ἐδῶ στό ὄρος τῆς Βέρροιας ἔχουμε μιά πνευματική διαφωνία τοῦ ἁγίου μας μέ ἕνα γέροντα μοναχό τῆς περιοχῆς, τόν Ἰώβ. Ὁ Ἰώβ θαύμαζε τόν Γρηγόριο καί συμφωνοῦσε μαζί του στό ὅτι ἡ ἀδιάλειπτη προσευχή εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν πνευματική τελείωση. Νόμιζε ὅμως ὅτι αὐτή ἀρμόζει στους μοναχούς, τούς ἀσκητές καί ὄχι σ' αὐτούς πού ζοῦν στόν κόσμο. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἔλεγε ὅτι ἡ ἀδιάλειπτη προσευχή εἶναι ἀπαραίτητη γιά ὅλους γενικά τους πιστούς. Ἐγίνε διαφωνία τῶν δύο ἀσκητῶν. Εἶδε ὅμως ὁ Ἰώβ ἀργότερα στό κελλί του ὀπτασία ἀγγέλου, πού τοῦ φανέρωσε τό λάθος του, καί γι' αὐτό ἔσπευσε νά συναντήσῃ ἀμέσως τόν Γρηγόριο

καί νά τοῦ ζητήσῃ συγγνώμη γιά τήν διαφω-
νία του. Πείστηκε πιά ὅτι ἡ ἀδιάλειπτη προ-
σευχή εἶναι ἀπαραίτητη γιά ὅλους· καί γιά
μοναχοὺς καί γιά κοσμικοὺς.

Πέντε χρόνια ἔμεινε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ
Παλαμᾶς ἀσκητεύοντας ἐδῶ στό ὄρος τῆς
Βέρροιας. Ἔχουμε ὅμως τώρα καί ἐδῶ πάλι
ληστρικές λεηλασίες, πού ἀνάγκασαν τόν
ἅγιο νά ἐπιστρέψῃ στό ἅγιο Ὅρος, στόν ἀγα-
πημένο Ἄθωνα. Τήν ἐπιστροφή του στό ἅγιο
Ὅρος τήν εἶχε προβλέψῃ καί ἡ μεγαλύτερη
ἀπό τίς δύο ἀδελφές του, ἡ μοναχή Ἐπίχαρις.
Εἶπε μάλιστα ἡ Ἐπίχαρις ὅτι στό ἅγιο Ὅρος
ὁ Γρηγόριος θά δοκιμάσῃ ἐξωτερικούς πειρα-
σμούς, ἀλλά τελικῶς ὅλα θά ἔχουν ωραία κα-
τάληξη.

Πρόοδος πρὸς τὸ θεωρητικὸ στάδιο τῆς ἀρετῆς

Φθάνοντας στὸ ἅγιο Ὄρος ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τὸ ἔτος 1311 πῆγε στὴν Μεγίστη Λαύρα, ὅπου οἱ πατέρες τὸν δέχτηκαν μὲ ἐνθουσιασμό· δὲν παρέμεινε ὅμως στὴν Μονὴ ἀλλὰ κοντὰ σ' αὐτή, σ' ἓναν ἥσυχο τόπο, στὸ «φροντιστήριον τοῦ θείου Σάββα». Στὴν Μονὴ μετέβαινε κάθε Σάββατο καὶ Κυριακῆ, γιὰ νὰ λειτουργεῖ· ὅλο τὸν ἄλλο χρόνο ἔμενε μόνος μὲ τὸν Θεὸ τοῦ στοῦ κελλί του. Τώρα προχωράει περισσότερο στὴν ἀρετή. Προχωράει στὸ θεωρητικὸ τῆς στάδιο: Θέλει τὴν συγκέντρωση τοῦ νοῦ, τὴν ἀπομάκρυνσὴ τοῦ ἀπὸ ὅλα τὰ αἰσθητά· ἐπιδιώκει τὸ θεῖο Φῶς, τὴν θέα τοῦ Θεοῦ, τὴν θεοπτία. «Ὅταν ὁ νοῦς – γράφει ἀργότερα – ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὰ αἰσθητά καὶ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὸν κατακλυσμό καὶ τὸν θόρυβο πού εἶναι γύρω ἀπ' αὐτά, τότε βλέπει καθαρά τὸν ἐσωτερικὸ τοῦ ἀνθρώπου. Βλέπει τὴν ἀπαίσιαν μορφή πού

πῆρε ἀπό τήν παραπλάνησή του στά ὕλικά
καί σπεύδει νά ξεπλύνει αὐτή τήν ἀσχημιά
του μέ τό πένθος, μέ τά δάκρυα. Καί ἀφοῦ
τήν ξεπλύνει καί ὁ νοῦς παύσει νά ἀσχολεῖται
μέ χαμηλά ζητήματα, τότε ὁ νοῦς προχωράει
ἀταλάντευτα στά πραγματικά ἄδύτα καί
προσεύχεται μυστικά στόν Θεό Πατέρα. Καί
ὁ Θεός τότε τοῦ χορηγεῖ ἀρχικά τήν εἰρήνη
τῶν λογισμῶν. Αὐτή ἡ εἰρήνη τῶν λογισμῶν
εἶναι διευκολυντικό δῶρο γιά τήν ἀπόκτηση
τῶν ἄλλων χαρισμάτων. Μέ τήν εἰρήνη τῶν
λογισμῶν τελειοποιεῖται ἡ ταπείνωση, ἀπό
τήν ὁποία γεννιοῦνται καί μέ τήν ὁποία συ-
ντονίζονται ὅλες οἱ ἀρετές... Ὅλα αὐτά γεν-
νοῦν στήν ψυχή τέλεια χαρά καί τῆς προκα-
λοῦν ἓνα μακάριο χαμόγελο. Τότε καί τό πέν-
θιμο δάκρυ μεταβάλλεται σέ γλυκό καί τά λό-
για τοῦ Θεοῦ γίνονται σάν γλύκισμα στόν λά-
ρυγγα καί εὐχάριστα στό στόμα περισσότερο
ἀπό μέλι. Καί ἡ δέηση στήν προσευχή μετα-
βάλλεται σ' εὐχαριστία καί ἡ μελέτη τῶν θεί-

ων λόγων εἶναι ἀγαλλίαμα τῆς ψυχῆς». (Πρός τήν μοναχή καί παιδαγωγό Ξένη).⁸

Καί ὅταν ὁ νοῦς ξεπεράσει αὐτό τό πρακτικό στάδιο προχωράει ἀκόμα περισσότερο. Προχωράει στό στάδιο τῆς θεωρίας· γεύεται ἀγαθά πού εἶναι ἀδύνατο νά τά ἐκφράσει κανεῖς μέ λόγια. Λέγει ὁ ἅγιος: «Ὁ νοῦς ἀνεβαίνει ψηλά ὅχι μέ φανταστικά φτερά τῆς διανοίας... ἀλλά ἀληθινά μέ τήν ἄρρητη δύναμη τοῦ Πνεύματος. Μέ πνευματική καί ἀνέκφραστη ἀντίληψη ἀκούει ἄρρητα ρήματα, βλέπει τά ἀθέατα καί ἀπό ἐκεῖ καί ἔπειτα παραδίνεται ὀλόκληρος στό θαῦμα. Καί ὅταν ἀναχωρήσει ἀπό ἑκεῖ, σάν ἓνας ἄγγελος πάνω στήν γῆ, συναγωνίζεται στήν δοξολογία μέ τούς ἀκούραστους ὑμνωδούς».

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἤθελε τήν τέλεια ἀποδέσμευση ἀπό τά ὑλικά, τήν ἀπαλλαγή ἀπό τίς σωματικές φροντίδες καί τό ἀπόλυτο δόσιμο στό πνευματικά. Κάποτε μάλιστα

---

8. Ἐλεύθερη ἀπόδοση.

προσευχήθηκε στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο νά ἀναλάβει Αὐτή μέ τήν πρόνοιά της νά ἐξοικονομῶνται τά ἀναγκαῖα τοῦ σώματος καί νά μή ἀποσπῶνται αὐτός καί ἡ συνοδία του ἀπό τήν προσευχή καί τήν πνευματική ἀπασχόλησή τους. Καί ἡ Παναγία ἄκουσε τήν δέησή του. Ὅπως ἦταν προσευχόμενος, τοῦ παρουσιάστηκε ἡ Παναγία καί μαζί της πλήθος ἐπιφανεῖς ἄνδρες ὡς δορυφόροι της· καί στραφεῖσα ἡ Παναγία πρὸς αὐτούς τούς εἶπε: «Ἀπό ὧν καί πέρα θά εἶστε σεῖς οἱ οἰκονόμοι καί διανομεῖς γιά ὅλα ὅσα χρειάζονται στόν Γρηγόριο καί τήν συνοδία του». Πραγματικά! Μετά ἀπό αὐτό τό ὄραμα οἱ μαθητές τοῦ ἁγίου διαπίστωσαν ὅτι δέν τούς ἔλειψε τίποτε τό ἀναγκαῖο, ὅπου καί ἂν βρίσκονταν.

Διορατικός

Σέ πόση τελειότητα προχώρησε ὁ ἅγιος Γρηγόριος φαίνεται ἀπό τό διορατικό χάρισμα πού ἀπέκτησε.

Στήν ἱερά Μονή τῆς Μεγίστης Λαύρας γινόταν ἡ μεγαλοπρεπῆς τέλεση τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Ὁ θεῖος Γρηγόριος ἦταν ἐκεῖ καί συνέψαλλε μέ τούς ἄλλους γέροντας καί μοναχοῦς. Κάποιοι ὅμως ἐπιπόλαιοι μοναχοί ἀπέσπασαν τήν προσοχή τους ἀπό τίς θεῖες ὠδές καί ἄρχισαν νά φλυαροῦν σκανδαλωδῶς. Ὁ ἱερός Γρηγόριος, πού ἦταν κοντά στούς μοναχοῦς αὐτούς, δυσφοροῦσε, ἀλλά δέν τούς παρατήρησε. Γιά νά ἀποφύγει τήν ταραχή, πού θά γινόταν ἀπό ἐνδεχόμενη παρατήρηση στούς παρεκτρεπόμενους, ἔκρινε ὡς πιο ὠφέλιμο, κατὰ τήν συνήθεια πού εἶχε, νά στραφεῖ στόν ἑαυτό του. Μέ τήν συγκέντρωση αὐτή τοῦ νοῦ του ἤρθε ἄφθονο θεῖο φῶς καί περιέλαμψε τόν ἱερό ἡσυχαστή. Καί τότε εἶδε σέ ὀπτασία τόν ἡγούμενο τῆς Λαύρας Μακάριο, πού ἦταν ἱερομόναχος, νά φέρει ἀρχιερατική στολή. Πραγματικά, ὁ ἡγούμενος μετά ἀπό ἔντεκα χρόνια ἔγινε ἀρχιερέας, Μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης.

Θεολογικώτερος καί ὁ λόγος του

Αὐτήν τήν ἐποχή ἀνέβηκε καί ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Καθώς προχώρησε ἀπό τό πρακτικό στάδιο τῆς ἀρετῆς στό θεωρητικό, ἔτσι καί ἡ διδασκαλία του προχώρησε ἀπό τήν ἠθικολογία στήν θεολογία. Ὁ λόγος του ἔγινε δογματικός.

Κατά τό ἔτος 1333, ἐνῶ βρισκόταν ὁ ἅγιος σέ κατάσταση νοεῶς προσευχῆς, τοῦ παρουσιάστηκε μία νέα ὄπτασία, πού τήν διηγήθηκε ἀργότερα στόν μαθητή του Δωρόθεο. Εἶδε ὅτι κρατοῦσε στά χέρια του ἕνα σκεῦος γεμάτο γάλα, πού ξαφνικά ξεχείλισε καί χυνόταν στήν γῆ, ἐνῶ συγχρόνως μεταβαλλόταν σέ εὐχάριστο κρασί μέ δυνατό ἄρωμα. Τότε ἕνας λαμπρός ἄνδρας, λουσμένος στό φῶς, τοῦ εἶπε: «Γιατί δέν μεταδίδεις καί σ' ἄλλους ἀπό αὐτό τό θεῖο ποτό πού ἀναβλύζει μέ τέτοιο θαυμαστό τρόπο, ἀλλά τό ἀφήνεις νά χυνεται μάταια; Δέν γνωρίζεις ὅτι εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ καί ὅτι ἀφοῦ πηγάζει καί ἀναδίδεται

τόσο ἄφθονα δέν πρόκειται νά στερεύσει ποτέ;».

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀπάντησε ὅτι δέν ἔβλεπε στήν ἐποχή του νά υπάρχουν ἄνθρωποι πού νά ἐπιθυμοῦν ἀπό αὐτό τό ποτό. Καί ὁ ἐπιφανής ἄνδρας τοῦ εἶπε: «Ἀκόμα καί ἂν δέν υπάρχουν τώρα ἄνθρωποι πού νά ἐπιζητοῦν ἄξια αὐτό τό ποτό, ἐσύ πάντως πρέπει νά κἀνεις τό καθῆκον σου καί νά μήν παραμελεῖς τήν διανομή». ⁹

Ἀπό τήν ὄπτασία αὐτή ὁ ἅγιος ἐνόησε καλά ὅτι ἔπρεπε νά δώσει στόν λόγο του ὑψηλό καί δογματικό περιεχόμενο. ¹⁰ Ἔτσι ἄρχισε νά

---

9. Τό ὄραμα τό διηγήθηκε, ὅπως εἶπαμε, ἀργότερα στόν μαθητή του Δωρόθεο Βλατῆ, ἰδρυτή τῆς Μονῆς τῶν Βλατάδων καί διάδοχό του στόν μητροπολιτικό θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης.

10. Τί ὠραῖα νά προσφέρουν καί σήμερα τά ἀκουόμενα κηρύγματα αὐτό τό γλυκό ποτό τῆς θεολογίας. Μερικοί λέγουν: Δέν καταλαβαίνει ὁ λαός τέτοια κηρύγματα. Ἡ παραπάνω ὄπτασία τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου ἄς δώσει τήν ἀπάντηση σ' αὐτό. Ὁ Ἱερόθεος Βλάχος γράφει τὰ ἐξῆς ὠραῖα σχετικά μέ τά παραπάνω παραθέτοντας καί ὑπέροχη περικοπή τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ:

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τονίζει ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία δέν ἔχει μόνον ιδιώτας ἀλλά καί σοφούς, γι' αὐτό δέν θέλει νά κἀνη

γράφει θεολογικά συγγράμματα. Τά συγγράμματά του γίνονταν δεκτά μέ θαυμασμό και ἐφαρμόζονταν σ' αὐτόν τά λόγια τοῦ Ἰσαάκ τοῦ Σύρου πού εἶπε γιά τόν τέλειο ἄνθρωπο: «Ποιός ἔχει δεῖ ἄνθρωπο νά λάμπει μέ τίς ἀρετές, ἀλλά νά παρουσιάζεται εὐτελής στους ἄλλους; Νά εἶναι φωτεινός στόν βίο καί σοφός

ιδιωτική τήν ὁμιλία (ἀπλή), γιατί ἐπιθυμεῖ μάλλον νά ἀνεβάσῃ τούς ἀπλούς παρά νά κατεβάσῃ τούς σοφούς. Στήν συνέχεια τονίζει ὅτι καί ὁ ιδιώτης ἂν προσέξῃ θά μπορέσῃ νά καταλάβῃ κάτι καί στήν προσπάθεια νά τό ἐφαρμόσῃ θά ἐκδιώξῃ ἀπό τήν καρδιά του κάθε κακία καί θά τήν σώσῃ. Συγκεκριμένα γράφει ὁ μέγας αὐτός τῆς Ὁρθοδόξιας ὁμολογητής: «Ἐπειδή δέ ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καί μάλιστα ἡ κατά τήν μεγαλόπολιν ταύτην, οὐκ ιδιώτας μόνον ἔχει, ἀλλά καί σοφούς, τῇ τε φύσει καί τῇ μελέτῃ τῶν ἔξω τε καί τῶν καθ' ἡμᾶς μαθημάτων διὰ τοῦτο οὐκ ἐπί πολύ, οὐδέ λίαν ιδιωτικὴν ποιούμεαι τήν ὁμιλίαν, μάλλον βουλόμενος ἀνάγειν τούς χθαμαλωτέρους ἢ κατάγειν διὰ τούτους καί τούς ὑψηλοτέρους. Ὁ δέ προσέχων καί ἀκούων τῆς διδασκαλίας ἐπιμελῶς, κἄν ιδιώτης ᾖ, οὐ πάντῃ ἀγνοήσῃ τά λεγόμενα, καί ὅπερ ἂν δυναθῇ καταλαβεῖν καί κατασχεῖν καί εἰς ἔργον ἀγαγεῖν, κἄν λίαν ὀλίγον ᾖ, φυγαδεύσει μέν ἐκ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς πᾶσαν κακίαν, αὐξηθήσεται δέ καί πληρώσει καί σώσει τήν δεξαμένην αὐτῷ καρδίαν». (Μητροπολίτου Ναυπάκτου κ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ Βλάχου, Ὁσμὴ Γνώσεως, σ. 11-12).

στήν γνώση, ἀλλά ταπεινός στό φρόνημα;». «Αὐτός εἶναι ὁ Γρηγόριος Παλαμαῶς», ἔλεγαν.

Θαυματουργός ἡγούμενος

Ἡ φήμη τοῦ ἁγίου τοῦ στέρησε τήν χαρά τῆς ἡσυχίας. Μέ ψῆφο τοῦ Πρώτου τοῦ ἁγίου Ὁρους καί τῶν μελῶν τῆς Συνάξεως ὀρίστηκε ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου, πού τότε εἶχε περίπου διακόσιους μοναχούς. Διοίκησε μέ τήν ἀρετή του. Κατά τόν βιογράφο του ὅλοι ὁμολογοῦσαν ὅτι ἦταν «ἀπλοῦς τό ἦθος, ἐλεύθερος τήν γνώμην, τήν ὀμιλίαν ἡδύς, εὐπρόσιτος τοῖς σπουδαίοις καί ταπεινός, ὑψηλός καί ἀπαραχώρητος τοῖς ραθύμοις καί καταφρονηταῖς, συγγνώμων τοῖς ἐξ ἁμαρτίας καλῶς ἐπιστρέφουσι». Διοίκησε μέ συνεχῆ διδασκαλία καί μέ προσευχή. Μέ τίς προσευχές του γινόταν θαῦμα καί οἱ μοναχοί δέν στεροῦνταν τίποτα. Κάποτε ἔλειψε τό λάδι ἀπό τήν Μονή. Καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος κατέβηκε μέ τούς μοναχούς στήν ἀποθήκη,

προσευχήθηκε στὸν Θεό καὶ ἀφοῦ σταύρωσε τὸ πιθάρι, αὐτὸ ἀμέσως γέμισε λάδι. Μὲ τὸ λάδι αὐτὸ καλύφθηκαν πλούσια οἱ ἀνάγκες τῆς Μονῆς καὶ ἀκόμα ἔδιναν ἐλεημοσύνη καὶ στοὺς ἐρημίτες.

Ἄλλοτε τὰ ἐλαιόδεντρα τοῦ Μοναστηριοῦ δέν καρποφοροῦσαν. Ὁ ἅγιος ὅταν τὸ πληροφορήθηκε πῆγε στὸν ἐλαιώνα μὲ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς. Ἐκεῖ προσευχήθηκε, σφράγισε τὰ δέντρα μὲ τὸν τύπο τοῦ Σταυροῦ καὶ τὰ ράντισε μὲ ἁγιασμό. Ἐπειτα δίδαξε τοὺς μοναχοὺς γιὰ τὴν ψυχικὴ ἀκαρπία καὶ ἐπέστρεψαν στὴν Μονή. Ὅταν ἔφτασε ἡ ἐποχὴ τῆς καρποφορίας τὰ ἐλαιόδεντρα, πού εἶχαν χρόνια νὰ καρποφορήσουν, λύγιζαν ἀπὸ καρπὸ. Μάλιστα δὲ ἐκεῖνα τὰ δέντρα, ἀπ' ὅπου πέρασε ὁ ἅγιος ἢ τὰ ἄγγιξε συνομιλώντας μὲ τοὺς μοναχοὺς, εἶχαν μεγαλύτερη καρποφορία.

Δέν ἔμεινε πολὺ ὡς ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου ὁ ἅγιος Γρηγόριος· πιθανῶς ἕνα

χρόνο. Τό 1334 ἐπέστρεψε στό παλαιό ἐρημικό του κελλί ἔξω ἀπό τήν Μεγίστη Λαύρα. Ἀπό ἐδῶ θά κληθεῖ σ' ἓνα νέο πεδίο δράσεως πού τελικά θά τόν ἀναδείξει σέ ἡγετική μορφή τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ὁ αἰρετικός Βαρλαάμ

Στό Βυζάντιο ἐμφανίζεται τώρα ἓνας αἰρετικός, ὁ Βαρλαάμ ὁ Καλαβρός. Τίς πλάνες τοῦ αἰρετικοῦ αὐτοῦ πολέμησε ἰσχυρά ὁ ἅγιός μας Γρηγόριος Παλαμᾶς.

Ὁ Βαρλαάμ προερχόταν ἀπό τήν ἐλληνική κοινότητα τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί παρίστανε τόν ὀρθόδοξο· στήν πραγματικότητα ὅμως ἦταν οὐνίτης. Ὑποκρινόμενος τόν ὀρθόδοξο θέλησε νά μάθει τίς ἀδυναμίες καί τά τρωτά τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως νόμιζε, γιά νά τήν πολεμήσει.¹¹ Κατά τήν ἡλικία ἦταν περίπου

---

11. Γιά τήν παράξενη προσωπικότητα τοῦ Βαρλαάμ βλ. Θ. Ζήση, *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* σ. 38 ἐξ.

ἑπτὰ χρόνια μεγαλύτερος ἀπό τόν ἅγιο Γρηγόριο. Γνώριζε καλά τήν ἑλληνική, πού μιλοῦσαν σέ πολλές περιοχές τῆς Νοτίου Ἰταλίας· σπούδασε φυσικές ἐπιστῆμες, φιλοσοφία καί θεολογία. Ἐπειτα ἔγινε μοναχός καί πῆρε τό ὄνομα Βαρλαάμ, ἐνῶ τό πρῶτο του ὄνομα ἦταν Βερνάρδος.

Ὁ Βαρλαάμ ἤθελε νά ῥθει στήν Ἑλλάδα γιά νά γνωρίσει τήν πατρίδα τῶν φιλοσόφων πού θαύμαζε, τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐτσι τό ἔτος 1326, σέ ὠριμη ἡλικία ἔφτασε στήν Κωνσταντινούπολη, τήν πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Ἐγινε δεκτός μέ τιμές ἀπό τούς ἄρχοντες καί ἀπό τόν νέο αὐτοκράτορα τόν Ἀνδρόνικο τόν Γ'. Ὁ πρωθυπουργός Ἰωάννης Κατακουζηνός ὑποστήριξε τόν νεοφτασμένο καί τοῦ παραχώρησε καθηγητική ἔδρα στό πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Βαρλαάμ ἦταν πολύ ὑπερήφανος. Εἶχε τήν ἰδέα ὅτι αὐτός θά ἀναγεννήσει τό Βυζάντιο, γιατί πρῖν ἀπό αὐτόν τό Βυζάντιο ἦταν

στερημένο από παιδεία. Μέ αυτό τό υπερήφανο φρόνημα, ὅπως ἦταν φυσικό, δυσαρέστησε τούς λογίους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐνας μάλιστα ἀπ' αὐτούς, ὁ Νικηφόρος Γρηγοῤῥας, τόν προκάλεσε σέ δημόσια συζήτηση. Ἡ συζήτηση αὐτή τοῦ Βαρλαάμ μέ τόν Γρηγοῤῥα ἦταν πραγματικά τραγική. Ὁ Γρηγοῤῥας ἀπέδειξε τόν ἀντίπαλό του γυμνό ἀπό κάθε γνώση. Ὁ Βαρλαάμ καταξευτελίστηκε. Δέν μπορούσε πιά νά μείνει στήν Κωνσταντινούπολη· ἔτσι ἔφυγε γιά τήν Θεσσαλονίκη, ὅπου καί ἀνοίξε ἰδιωτική σχολή.

Ὁ Βαρλαάμ ἦταν ἕνας υπερήφανος «δυτικός» ἄνθρωπος μέ ἀνεπτυγμένη προσωπικότητα. Ἦταν φιλόσοφος μᾶλλον παρά μοναχός. Ἀσχολοῦνταν ὅλο μέ τήν καθηγητική ἔδρα καί μέ τίς θεολογικές – φιλοσοφικές του μελέτες. Ἀπουσίαζε ἐντελῶς ἀπό τήν ζωή του ἐκεῖνο τό ἄρωμα τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας, ἡ μοναχική ὑπακοή καί ἡ ἐκκλησιαστική συνείδηση. Εἶναι φοβερή ἡ πληροφορία ὅτι δέν τόν εἶδαν ποτέ νά μετέχει τῆς

θείας Εὐχαριστίας, νά κοινωνάει τά ἄχραντα Μυστήρια.¹²

Ὅπως θά φανεῖ ἀπό τά ἐπόμενα, ὁ Βαρλαάμ ἦταν μεγάλος αἵρετικός, ὅπως οἱ παλαιοὶ αἵρετικοί. Ὁ Βαρλααμισμὸς (ἡ αἵρεση τοῦ Βαρλαάμ) εἶναι ὅπως ὁ Ἀρειανισμὸς, ὁ Εὐτυχιανισμὸς, ὁ Νεστοριανισμὸς καὶ οἱ ἄλλες αἵρέσεις. Θά τό δοῦμε αὐτό στὰ ἐπόμενα.

Στόν χῶρο τοῦ Βυζαντίου ὁ Βαρλαάμ ἔμεινε 15 χρόνια· ἀφοῦ τό ἀναστάτωσε γύρισε πάλι στήν Δύση. Προσχώρησε στόν Ρωμαιοκαθολικισμό καί ἀμείφθηκε γι' αὐτό ἀπό τοὺς Καθολικούς: Τόν ἔκαναν ἐπίσκοπο Ἰέρακος. Ὅπως λέγει ὁ καθηγητὴς Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, ὁ Βαρλαάμ «ἀποπτύσας τὴν Ὀρθόδοξίαν, ἠσπᾶσθη καὶ αὖθις τὰ τῆς ρωμάνας Ἐκκλησίας, ἐπὶ τόν ἴδιον ἐπανιών ἔμετον».

---

12. Ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὁ Βαρλαάμ «... τοσοῦτον ἤδη χρόνον ἀφ' οὗπερ ἐπεδήμησεν ἡμῖν οὐδεὶς ἐώρακεν αὐτόν τῆς ἀγιωτάτης εὐχαριστίας ἐν μεθέξει γενόμενον».

Ὁ Βαρλαάμ ἀναιροῦσε τὴν δυνατότητα θεώσεως

Γιὰ νὰ νοήσουμε βαθειά τὴν αἵρεση τοῦ Βαρλαάμ θά κάνουμε ἓνα ἐρώτημα: Ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου; Ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ θέωση· νὰ ἐνωθοῦμε μέ τὸν Θεό, νὰ θεωθοῦμε! Καί οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι κατάλαβαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὑψηλό προορισμό, γιατί τὸν εἶπαν «γένος θεῖον» «φυτὸν οὐράνιον». Ἀλλά θά ρωτήσῃ κανεὶς: «Εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ θεωθεῖ;». Εἶναι δυνατόν, ἀπαντοῦμε, γιατί ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος!

- Γιατί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔγινε ἄνθρωπος;
- Γιὰ νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο Θεό!

Οἱ αἵρετικοὶ ἀναιροῦσαν τὴν δυνατότητα θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, γι' αὐτὸ καὶ τοὺς πολέμησε ἡ Ἐκκλησία. Ἔδωσαν μεγάλη μάχη, γιὰ παράδειγμα, οἱ πατέρες γιὰ τὸ «χριστολογικὸ» λεγόμενο θέμα, ἃν ὁ Χριστὸς δηλαδὴ εἶναι Θεὸς καὶ ἃν ἔγινε πραγματικὰ ἄνθρωπος. Γιατί, ἃν ὁ Χριστὸς δέν εἶναι Θεὸς καὶ

ἂν δέν σαρκώθηκε πραγματικά, δέν μπορεῖ νά θεωθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ τήν θέωσή του θά τήν πετύχει στήν ἔνωσή του μέ τόν Χριστό. Ἄν ὁ Χριστός εἶναι κτίσμα, ὅπως ἔλεγε ὁ αἵρετικός Ἄρειος, τότε δέν μπορεῖ νά μᾶς σώσει καί νά μᾶς θεώσει· γιατί τό κτίσμα ἔχει τό ἴδιο ἀνάγκη σωτηρίας καί θεώσεως. Μέ τό ἴδιο σκεπτικό ἀπέκρουσε παλαιά ἡ Ἐκκλησία καί τούς πνευματομάχους, αὐτούς δηλαδή πού πολεμοῦσαν τήν θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μέ τήν Χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θά πετύχουμε τήν θέωσή μας. Ἄν ὅμως τό Ἅγιο Πνεῦμα δέν εἶναι Θεός, ἀλλά εἶναι κτίσμα, ὅπως ἐγώ ὁ ἄνθρωπος, τότε ἄς θεώσει πρῶτα τόν ἑαυτό του καί ἔπειτα νά θεώσει καί μένα τό κτίσμα σάν κι αὐτό! Φαίνεται σάν προκλητική ἡ ἔκφραση αὐτή καί ζωηρή στήν διατύπωσή της. Καί ὅμως ἔτσι τήν διατύπωσε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ θεολόγος, γιά νά πολεμήσει τούς πνευματομάχους: «Εἰ μή Θεός τό Πνεῦμα τό Ἅγιον, θεωθήτω

πρῶτον καί οὕτω θεούτω με τόν ὁμότιμον». ¹³

Ἡ διδασκαλία τοῦ μοναχοῦ ἀπό τήν Δύση Βαρλαάμ Καλαβροῦ, δέκα αἰῶνες ἀργότερα, ἦταν τό ἴδιο ἐπικίνδυνη μέ τίς παραπάνω αἰρετικές διδασκαλίες τῶν παλαιῶν αἰρετικῶν, τοῦ Ἀρείου, τοῦ Εὐνομίου καί τοῦ Μακεδονίου.

Ὁ Βαρλαάμ θεωροῦσε κτιστές τίς θεῖες ἐνέργειες ἢ τήν θεία Χάρη. Ἀλλά πῶς θά θεωθοῦμε ἐμεῖς κτίσματα, οἱ ἄνθρωποι, ἂν καί ἡ θεία Χάρη πού μᾶς θεώνει εἶναι καί αὐτή κτιστή; Ἄς δοῦμε ὅμως καλύτερα τά πράγματα.

Τί κηρύττει ἡ Ἐκκλησία μας; Πῶς θεώνεται ὁ ἄνθρωπος πετυχαίνοντας ἔτσι τόν σκοπό του; Θεώνεται μετέχοντας στήν οὐσία τοῦ Θεοῦ; Ὅχι! Αὐτό δέν εἶναι ποτέ δυνατόν. Πέφτουμε στήν πλάνη τοῦ πανθεισμοῦ, ἂν τό ποῦμε αὐτό. Καί πραγματικά ὑπῆρξαν παλαιά αἰρετικοί πού ἔλεγαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος

---

13. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 34,11-12.

μπορεῖ νά γνωρίσει τήν ἴδια τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ καί νά μετάσχει σ' αὐτή.¹⁴ Οἱ ἅγιοι Πατέρες ὁμως μᾶς λένε ὅτι ἡ οὐσία ἢ ἡ φύση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀκατάληπτη ἀπό μᾶς.¹⁵ Πῶς, λοιπόν, θεωνόμαστε; Ἡ Ἐκκλησία μας διά τῶν ἁγίων Πατέρων διδάσκει ὅτι θεωνόμαστε ὄχι μετέχοντες στήν οὐσία τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ἀδύνατον, ἀλλά στίς ἀκτιστες θεῖες ἐνέργειες.¹⁶ Τήν διάκριση αὐτή στόν Θεό σέ

---

14. Τόν 4ο αἰώνα ὁ Ἀέτιος καί ὁ Εὐνόμιος μέ τούς ὁπαδούς τους· τόν ἐνδέκατο αἰώνα οἱ Γνωστικοί Οὐαλεντίνος, Πτολεμαῖος καί Καρποκράτης.

15. «Μανίας ἐσχάτης φιλονικεῖν εἰδέναι τί τήν οὐσίαν ἐστίν ὁ Θεός» (Χρυσόστομος· *Περί Ἀκατάληπτου Α', Εἰς Ἄπαντα Ἁγίων Πατέρων* 1, 448Α). Βλ. Περιοδικό μας *ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΖΩΗ* φύλ. 46 σ. 101 ἐξ.

16. Ὁ ἅγιος Βασίλειος (4ος αἰών) λέγει: «Αἱ μέν ἐνέργειαι ποικίλαι, ἡ δέ οὐσία ἀπλή. Ἡμεῖς δέ ἐκ μέν τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζειν λέγομεν τόν Θεόν ἡμῶν, τῇ δέ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα. Αἱ μέν γάρ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρός ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δέ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος» (Ἐπιστολή 234, 1). Βλ. καί 1ο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας αὐτοῦ σ. 9. Παραθέτουμε ἐδῶ μιά περικοπή ἀπό τά ὅσα γράψαμε στό περιοδικό μας *ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΖΩΗ* (φύλ. 46. 119) σχετικά μέ τήν γνώση τοῦ Θεοῦ: Τό θέμα ἔχει μιά διπλευρῆ ἀντιμετώπιση· ἀπό τήν μιά μεριά ὁ Θεός εἶναι ἀγνωστος καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά γνωστός· εἶναι ἄρρητος

οὐσία καὶ ἄκτιστες ἐνέργειες δὲν μπόρεσαν νά τήν κάνουν οἱ παλαιοὶ αἰρετικοὶ καὶ ἀργότερα

ἀλλά καὶ ρητός. Αὐτό προέρχεται ἀπὸ τήν «διπλόη» τῆς Φύσης Του, πού εἶναι ἀφ' ἑνός μὲν ἀπόκρυφη, ἀφ' ἑτέρου δέ φανερή. Ὁ Θεός εἶναι ἄγνωστος καθ' ἑαυτόν, κατὰ τήν οὐσία Του, ἀλλά εἶναι γνωστός ἀπὸ τίς ἐνέργειές Του. Εἶναι ἐπιγραμματική αὐτὴ ἡ διατύπωση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ πού ἔκανε σέ διάλογο του μέ τόν ἀντίπαλό του Νικηφόρο Γρηγορά: «Τοῦ Θεοῦ τό μὲν ἄγνωστόν ἐστὶ τό δέ γνωστόν, καὶ τό μὲν ἄρητον τό δέ ρητόν· ἄγνωστός ἐστὶν ὁ Θεός ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, γνωστός δέ ἐκ τῶν περι αὐτόν φυσικῶν ἐνεργειῶν».

Αὐτὴ τήν «διπλόη» τοῦ Θεοῦ τήν ἐκφράζουν πολὺ ὠραῖα αὐτὰ τὰ δύο χωρία τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου πού φαίνονται ἀπὸ πρώτη ὄψη σάν ἀντιφατικά: «Θεόν οὐδεὶς εἶδρακε πώποτε» (1, 18) καὶ «Ὁ εἰδρακώς ἐμέ εἶδρακε τόν πατέρα» (14, 9). Καὶ ὁ καθηγητής κ. Χρήστου ὑπομνηματίζει ὠραῖα: «Κανείς δὲν βλέπει τόν Θεό, ἀλλά βέβαια αὐτός πού βλέπει τόν Χριστό, βλέπει καὶ τόν Θεό. Κανείς δὲν μπορεῖ νά συλλάβῃ τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ὅποιος κατορθώνει νά διεισδύσῃ στίς θεῖες ἐνέργειες, ὅπως ἐκδηλώνονται στό ἔργο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, βλέπει τόν Θεό. Δέν εἶναι ἀντιφατικές οἱ ἐκφράσεις τοῦ Ἰωάννη στά δύο αὐτὰ χωρία· εἶναι ἀπλῶς δηλωτικές τῆς διπλῆς ὀψεως τῆς θείας φύσεως» (Στό βιβλίό του *Τό Μυστήριον τοῦ Θεοῦ* σ. 31).

Λόγω τῆς «διπλόης» αὐτῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀκαταληψίας Του δηλαδή ἀπὸ τήν μία μεριά, καὶ τῆς προσέγγισής Του ἀπὸ τήν ἄλλη, ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἀφ' ἑνός μὲν ἱερό δέος καὶ θαυμασμό πρὸς τόν Θεό, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀγάπη καὶ ἔλξη πρὸς Αὐτόν. Πραγματικά· ὅσο ὁ Θεός μένει ἀκατάληπτος προκαλεῖ ἱερό δέος· ὅσο κατανοεῖται καὶ μᾶς ἔλκει πλησίον Του μᾶς γεμίζει μέ ἀγάπη καὶ

ὁ δυτικός Βαρλαάμ, γιά τόν ὁποῖο μιλάμε ἐδῶ.

Ἔχει ἐνέργειες ὁ Θεός

Ὁ Θεός πραγματικά ἔχει ἐνέργειες, γιατί διαφορετικά εἶναι «ἀνενέργητος». Λέγοντες θεῖες ἐνέργειες νοοῦμε τόν ἴδιο τόν Θεό στήν δραστηριότητά Του, στήν αὐτοαποκάλυψή Του. Πολύ ὠραῖα, λοιπόν, ἔλεγε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς γιά τόν Βαρλαάμ, ὅτι μᾶς κηρύττει «Θεόν τινα ἀνενέργητον», ἀφοῦ ἔλεγε ὅτι ὁ Θεός στερεῖται φυσικῶν ἐνεργειῶν· αὐτό δέ ἰσοδυναμεῖ μέ «ἀνύπαρκτον» Θεόν, ὅπως λέγει πάλι ὁ ἅγιός μας. Καί πραγματικά στήν διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ, ὅπως θά δοῦμε καί παρακάτω, περικλείεται «ὁ θάνατος τοῦ Θεοῦ»!

γλυκύτητα. Αὐτά τά δύο ἐκφράζει πολύ ὠραῖα αὐτός ὁ σύντομος λόγος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: Ἡ φύση τοῦ Θεοῦ, λέει, ἔχει δύο ὄψεις, «ἵνα τῷ ληπτῷ μέν ἔλκη, τῷ δέ ἀλήπτῳ θαυμάζηται». (Λόγος 38, 7 Migne 36, 317ε).

Ὁ Θεός ἔχει ἐνέργειες. Ἄν ὁ Θεός εἶναι οὐσία μόνο, ὅπως ἔλεγε ὁ Βαρλαάμ, τότε δέν μπορεῖ νά ἀποκαλυφθεῖ, γιατί ἡ οὐσία, ὅπως ὄλοι ὁμολογοῦμε καί κατά τήν ἀποψη τοῦ ἰδίου τοῦ Βαρλαάμ, εἶναι «ὑπέρ πᾶσαν... ἔκφρα-σιν». Ἀλλά ρωτάει ὁ Παλαμᾶς: Ἄν ὁ Θεός δέν ἀποκαλύπτεται, πῶς ἐν γένει Τόν γνωρίζουμε; Πῶς γνωρίζουμε ἀκόμα ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὅτι εἶναι φύση ἀκτιστη, ἀπερινόητη καθ' ἑαυτήν; Γιά νά δοῦμε ἀκόμα σέ ποιοῦ ἄτοπο καί βλάσφημο πέφτουμε ἂν ἀρνηθοῦμε θεῖες ἐνέργειες στόν Θεό, κάνουμε ἕνα ἀπλό ἀλλά δυνατό ἐρώτημα: Πῶς ὁ Θεός δημιούρ-γησε τόν κόσμο; Οἱ θεῖες ὑποστάσεις τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προάγονται ἀπό τήν θεία οὐσία, ἀλλά ὁ κόσμος, τά κτί-σματα πῶς παράγονται; Πῶς δημιουργήθη-καν; Ἀπό τήν θεία οὐσία καί αὐτά; Μήν τό-πει κανεῖς αὐτό, γιατί εἶναι μεγάλη αἵρεση. Ὁ κτιστός κόσμος ἔγινε μέ τήν θέληση ἢ ἐνέρ-γεια τοῦ Θεοῦ. Ἄν ὅμως δέν παραδεχτοῦμε θεῖες ἐνέργειες, κατ' ἀνάγκη θά ποῦμε ὅτι ὁ

κόσμος ἔγινε ἀπό τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ· τότε «τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τά κτίσματα μεθέξουσι», ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς. Αὐτό ὅμως, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος, εἶναι «τό πάντων ἀτοπώτατον», γιατί καταλήγουμε στόν πανθεισμό· θεοποιοῦμε τόν κόσμο, ἀφοῦ λέμε ὅτι αὐτός ἔγινε ἀπό τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἄν ὁ Θεός δέν ἔχει θεῖες ἐνέργειες, τότε καί ἡ θέωση τῶν ἁγίων, πού γίνεται μέ τήν μετοχή σ' αὐτές, θά μεταβαλλόταν σέ «θεοποίηση», ὡς μετοχή στήν θεία οὐσία καί φύση, πού εἶναι ὅμως ἀδύνατο, ὅπως εἶπαμε.¹⁷

Ἄν, λοιπόν, ἀπορρίψουμε φυσικές ἐνέργειες στόν Θεό, πέφτουμε ἀναγκαστικά στόν πανθεισμό, ὅτι τά πάντα δηλαδή εἶναι Θεός, γιατί προῆλθαν ἀπό τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ. Μή παραδεχόμενοι ὅμως θεῖες ἐνέργειες πέφτουμε καί στό ἀντίθετο ἄκρο, τόν «θεισμό». Δηλα-

---

17. «Εἰ γάρ μή τοῦτο δοίη τις, τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως μεθέξουσιν οἱ θεούμενοι καί φύσει ἔσονται θεοί», λέγει ὁ ἅγιός μας Γρηγόριος Παλαμᾶς.

δή, ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι θεία οὐσία μόνο καί μέ τήν θεία οὐσία δέν μπορούμε νά κοινωνήσουμε καθόλου, ἄρα δέν μπορούμε νά ἔχουμε καμμιά σχέση, καμμιά ἐπικοινωνία μέ τόν Θεό. Ἔτσι ἀνοίγεται «χάσμα μέγα καί ἀδιάβατον» μεταξύ Θεοῦ καί κόσμου, ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος. Πῶς νά θεωθεῖ, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος; Πῶς νά ἐνωθεῖ μέ τόν Θεό, ἀφοῦ ὁ Θεός μέ τήν αἴρεση αὐτή παρίσταται «ἀμέθεκτος»; Ὁ Θεός ἔτσι ἀποξενώνεται ἐντελῶς ἀπό τήν κτίση Του.

Ἔνα τέτοιο Θεό μᾶς ἔφερε ἀπό τήν Δύση ὁ Βαρλαάμ.

Θέα τοῦ Θεοῦ

Κατά τόν Βαρλαάμ ὁ Θεός εἶναι οὐσία μόνο. Φοβόταν νά πεῖ ὅτι ὁ Θεός ἔχει φυσικές ἐνέργειες, γιατί νόμιζε ὅτι πέφτει στήν διθεΐα. Ὅ,τι ἀνήκει στόν Θεό, ἔλεγε, ταυτίζεται μέ τήν θεία οὐσία. Ὅ,τι διακρίνεται ἀπό τήν θεία οὐσία εἶναι κτιστό, ποτέ ἄκτιστο. Γιατί, ἔλε-

γε ὁ Βαρλαάμ, ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι ἀπλός καί ὄχι σύνθετος, δέν μπορεί νά ἔχει δύο, οὐσία καί ἐνέργειες, ἄκτιστα καί τά δύο. Ταύτιζε, λοιπόν, οὐσία καί ἐνέργεια στόν Θεό ὁ Βαρλαάμ. Ἦ, ἂν ὁ Θεός ἔχει ἐνέργειες, ἔλεγε, αὐτές εἶναι κτιστές, ὄχι ἄκτιστες. Τέλος πάντων! Ὁ Θεός κατά τόν Βαρλαάμ εἶναι οὐσία μόνο. Καί ἀφοῦ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ δέν μπορεί νά νοηθεῖ, ὁ Θεός ἄρα εἶναι ἀποκλειστικῶς ὑπερβατικῆ πραγματικότητος, πρὸς τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεί νά ἔρθει σέ καμμιά κοινωνία, καμμιά γνώση ἢ θέα αὐτῆς.

Ἡ ἅγια Γραφή ὁμως καί ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρουν ὅτι εἶναι δυνατή ὑπό ὠρισμένες προϋποθέσεις, ἔστω καί μέ ἀτέλεια, ἡ προσέγγιση, ἡ γνώση, ἀκόμα δέ καί ἡ θεωρία καί ἡ θέα τοῦ Θεοῦ. Ὁ πατριάρχης Ἰακώβ λέγει ὅτι εἶδε τό Πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καί σώθηκε.¹⁸ Ὁ ἀπόστολος Παῦλος γιά νά

---

18. Γεν. 32,30.

βεβαιώσει τό αποστολικό του αξίωμα, πού τό ἀμφισβητοῦσαν μερικοί, ἐπικαλεῖται τήν θέα τοῦ Θεοῦ, τήν θέα τοῦ Φωτός κατά τήν μεταστροφή του στόν δρόμο πρὸς τήν Δαμασκό. «Οὐχί Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν ἐγώ ἐώρακα;», λέγει.¹⁹ Ὁ Χριστός εἶπε ὅτι, ὅσοι ἔχουν καθαροί τήν καρδιά ἀπό τά πάθη, θά δοῦν τόν Θεό: «Μακάριοι οἱ καθαροί τῇ καρδίᾳ ὅτι αὐτοί τόν Θεό ὄψονται»²⁰ καί ὅτι σ' ὅποιον τηρεῖ τίς ἐντολές Του θά ἐμφανίσει τόν Ἐαυτό Του σ' αὐτόν καί ὁ Ἰδιος καί ὁ Πατέρας Του θά κατοικήσουν καί θά παραμείνουν μέσα του: «Ἐμφανίσω αὐτῷ Ἐμαυτόν... καί ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν καί πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα καί μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν».²¹ Ἀκόμα καί τό Ἅγιο Πνεῦμα κατοικεῖ μέσα μας καί κράζει «Ἄββᾶ ὁ Πατήρ».²² Καί τούς Ἀποστόλους στό ὄρος Θα-

---

19. Α' Κορ. 9,1.

20. Ματθ. 5,8.

21. Ἰωάν. 14, 21.22.

22. Γαλ. 4,6.

βώρ τούς περιάστραψε Φῶς.²³

Τί εἶναι ὅλα αὐτά; Γιά μᾶς τούς ὀρθόδοξους ὅλα αὐτά εἶναι ἡ μετοχή τῶν καθαρῶν στίς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, πού παραπάνω τίς εἶπαμε φυσικές ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, γιατί τό φυσικό τοῦ Θεοῦ εἶναι τό ἄκτιστο. Ἔτσι θεώνεται ὁ ἄνθρωπος εἶπαμε. Ὅχι μετέχοντας στήν οὐσία τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ἀδύνατο, ἀλλά στίς θεῖες ἐνέργειες. Γιά τόν Βαρλαάμ ὁμως, πού δέν παραδέχεται ἐνέργειες στόν Θεό παρά οὐσία μόνο, πῶς ἐξηγοῦνται οἱ παραπάνω θεοπτίες; Αὐτά τά φαινόμενα, κατά τόν Βαρλαάμ, πρέπει νά ἐρμηνεύονται ἀλληγορικά, συμβολικά καί ὄχι πραγματικά. Ὁ Θεός εἶναι ἐντελῶς ἀόρατος, λέγει: «Ἡ θεότης καθ' ἑαυτήν ἀόρατος». Καί ἀσφαλῶς εἶναι ἀόρατος ἡ θεία οὐσία καί ἀκατάληπτος. Ἀλλά καθορᾶται ὁ Θεός στίς ἐνέργειές Του.²⁴ Κατά τόν Βαρλαάμ πού δέν πιστεύει ἄκτι-

---

23. Ματθ. 17,2 ἐξ.

24. Παραθέτουμε ἐδῶ μιά ωραία περικοπή τοῦ καθηγητοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδη ἀπό σχετική μελέτη του περί τοῦ ἁγίου Γρη-

στες ἐνέργειες στόν Θεό, οἱ θεοπτίες καί αὐτό
τό Φῶς πού περιάστραψε τούς Ἀποστόλους

γορίου τοῦ Παλαμᾶ μέ μιά γλυκύτατη περικοπή λόγου τοῦ ἁγίου
Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου σχετική μέ τό θέμα μας: «Ὁ Ὀρθόδοξος
γνωρίζει ὅτι εἶδε ἄκτιστον θείαν δόξαν καί βασιλείαν, ἀλλ' οὐχί
ἄκτιστον θείαν οὐσίαν καί ἐκ τῆς ἐμπειρίας ταύτης γνωρίζει ὅτι
διακρίνεται πραγματικῶς ἄν καί ἀδιαστάτως ἡ θεία ἐνέργεια τῆς
θείας οὐσίας καί δέχεται ὡς μυστήριον τήν διάκρισιν καί τήν χα-
ρακτηρίζει ὡς ἀκατάληπτον. Οὕτω βλέπομεν τόν Ἅγιον Γρηγόριον
τόν Θεολόγον νά ἀφορμᾶται ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐμπειρίας
τῆς θεοπτίας, ἵνα θεμελιώσῃ ἐναντίον τῶν Εὐνομιανῶν τήν διάκρι-
σιν μεταξύ τῆς γνωστῆς εἰς τήν Ἁγίαν Τριάδα θείας οὐσίας καί τῆς
θείας μεγαλειότητος καί μεγαλοπρεπειᾶς τῆς εἰς ἡμᾶς φθανού-
σης. «Τί τοῦτο ἔπαθον, ὦ φίλοι καί μύσται καί τῆς ἀληθείας
συνερασταί; Ἐπρεχον μέν, ὡς Θεόν καταληψόμενος καί
οὕτως ἀνήλθον ἐπί τό ὄρος καί τήν νεφέλην διέσχον, εἶσω γε-
νόμενος ἀπό τῆς ὕλης καί τῶν ὑλικῶν καί εἰς ἐμαυτόν, ὡς
οἶόν τε, συστραφεῖς. Ἐπεὶ δέ προσέβλεψα, μόλις εἶδον Θεοῦ
τά ὀπίσθια· καί τοῦτο τῇ πέτρᾳ σκεπασθεῖς, τῷ σαρκωθέντι
δι' ἡμᾶς Λόγω. Καί μικρόν διακύψας, οὐ τήν πρώτην τε καί
ἀκήρατον φύσιν καί ἑαυτῇ, λέγω δὴ τῇ Τριάδι, γινώσκουμένην
καί ὄση τοῦ πρώτου καταπετάσματος εἶσω μένει καί ὑπό τῶν
χερουβίμ συγκαλύπτεται, ἀλλ' ὄση τελευταία καί εἰς ἡμᾶς
φθάνουσα. Ἡ δέ ἐστίν, ὅσα ἐμέ γινώσκειν, ἡ ἐν τοῖς κτίσμασι
καί τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προβεβλημένοις καί διοικουμένοις μεγαλει-
ότητος ἡ, ὡς ὁ θεῖος Δαβὶδ ὀνομάζει, μεγαλοπρέπεια. Ταῦτα
γάρ Θεοῦ τά ὀπίσθια, ὅσα μετ' ἐκείνου ἐκείνου γνωρίσμα-
τα...» (Θεολογικός Λόγος β', 3)». (Ρωμαῖοι ἢ Ρωμηοὶ Πατέρες
τῆς Ἐκκλησίας τόμ. 1 σ. 122-123)

στό Θαβώρ εἶναι κατά τίς ἐκφράσεις του «κτιστά», «σύμβολα», «αἰνίγματα», «φαντάσματα». Εἶναι δηλαδή κτιστά μέσα μέ τά ὁποῖα τό Θεῖον «κάτι» θέλει νά μᾶς πει, ἀλλά δέν εἶναι αὐτά τά «ὀρώμενα» Αὐτό τό Θεῖον. Στήν σκέψη τοῦ ὀρθολογιστοῦ Βαρλαάμ οἱ διηγήσεις περί ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο (π.χ. θαύματα, θεογνωσία, θεοπτία) εἶναι ἀποκυήματα ἀρρωστημένης ἤ δαιμονιώδους φαντασίας, ἤ σύμβολα πού «γίνονται καί ἀπογίνονται» («γινόμενά τε καί ἀπογινόμενα») ἤτοι πού ὑπεμφαίνουν κάτι τό παροδικό καί τά ἴδια εἶναι «ἀνυπόστατα», ὅπως ἔλεγε. Τέλος πάντων! Ὅ,τι καί ἂν εἶναι οἱ θεοπτίες αὐτές κατά τόν Βαρλαάμ, πάντως δέν ἔχουν σχέση μέ τόν Θεό, ἀλλά εἶναι φαινόμενα «κτιστά» καί «φαινομενικά». Πραγματική θεοπτία κατ' αὐτόν δέν ὑπάρχει.

Ὅχι κτιστές οἱ θεῖες ἐνέργειες

Κτιστές οἱ θεῖες ἐνέργειες; Καί τότε πῶς θεωνόμαστε; Θεωνόμαστε μετέχοντες τῶν θείων ἐνεργειῶν, γιατί στήν οὐσία τοῦ Θεοῦ δέν μπορούμε νά μετάσχουμε. Ἀλλά ἂν εἶναι κτιστές οἱ θεῖες ἐνέργειες, ὅπως ἔλεγε ὁ Βαρλαάμ, πῶς θεωνόμαστε; ξαναλέμε.

Δέν μπορούμε νά θεωθοῦμε κατά τήν διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ. Πῶ-πῶ, ζημιά! Πραγματικά! Ἄν δέν παραδεχτοῦμε ἄκτιστες ἐνέργειες στόν Θεό καί παραδεχτοῦμε σ' Αὐτόν οὐσία μόνο, στήν ὁποία δέν μπορούμε νά μετάσχουμε – εἶναι ἀμέθεκτη, τότε δέν μπορούμε νά πετύχουμε τόν προορισμό μας, δηλαδή νά θεωθοῦμε. Λέμε δέ ἄκτιστες θεῖες ἐνέργειες καί ὄχι κτιστές, ὅπως παραδεχόταν ὁ Βαρλαάμ, γιατί τό κτιστόν δέν μπορεί νά μᾶς θεώσει: τό κτιστόν ἔχει τό ἴδιο ἀνάγκη θεώσεως.

Ἀπό τά παραπάνω πρέπει νά φάνηκε πόσο μεγάλη εἶναι ἡ πλάνη τοῦ Βαρλαάμ, ἀφοῦ

μᾶς ἀναιρεῖ τήν δυνατότητα σωτηρίας, τό δυνατόν τῆς θεώσεως.

Ἐναν τέτοιο Θεό, ὅπως τόν ἔλεγε ὁ Βαρλαάμ, Θεό ἀμέθεκτο, δέν τόν θέλουμε! Ἄν εἶναι ἔτσι ὁ Θεός, δέν τόν θέλουμε, ξαναλέμε! Πρέπει νά ζητήσουμε ἄλλο Θεό, μεθεκτόν, ὥστε νά μποροῦμε νά θεωθοῦμε. Εἶναι πολύ ἰσχυρός ἕνας σχετικός λόγος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ πρὸς τόν Βαρλαάμ, τόν ὁποῖο καί παραθέτουμε: Ἄν σύ ἀνέλης – τοῦ λέγει – τό μεταξύ τοῦ ἀμεθέκτου καί τῶν μετεχόντων, ὡ τῆς ζημίας! Διέστησαν ἡμᾶς Θεοῦ, τό συνδοῦν ἐκ μέσου ποιησάμενος καί χάσμα μέγα καί ἀδιάβατον μεταξύ θέμενος ἐκείνου καί τῆς γενέσεως καί διοικήσεως τῶν γενητῶν... Δεῖ δὴ ζητεῖν ἡμᾶς Θεόν ἕτερον, ὄντα πως μεθεκτόν, οὗ μετέχοντες οἰκειῶς ἑαυτοῦ, κατὰ τήν τῆς μεθέξεως ἀναλογίαν ὄντες καί ζῶντες καί ἔνθεοι ἐσόμεθα».²⁵

---

25. Ὑπὲρ τῶν ἱερώς ἠσυχάζοντων 3, 2, 24.

«Ἐδῶ καί τῶρα»!

Αὐτό πού σκανδάλιζε τόν Βαρλαάμ ἦταν ὁ ἰσχυρισμός τῶν μοναχῶν ὅτι οἱ καθαροί ἀπό τά πάθη δέχονται στίς καρδιές φωτισμούς καί ἐλλάμψεις, δηλαδή τό θεϊκό Φῶς. Καί ὅμως μέσα στήν Ἁγία Γραφή ἐπανειλημμένως μαρτυροῦνται τέτοια φαινόμενα· ἐπανειλημμένως διαβάζουμε γιά θεοπτίες.

Ἀσφαλῶς ἡ ὀλοκλήρωση τῆς, ὅσο τό δυνατόν στόν ἄνθρωπο, θέας τοῦ Θεοῦ θά γίνει στό μέλλον. Τώρα, στήν παροῦσα ζωή, ὑπάρχει μερική μόνο θέα Θεοῦ «ἐν ἐσόπτρῳ καί αἰνίγματι», ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος.²⁶ Οἱ καθαροί ὅμως ἀπό τά πάθη ἀξιῶνονται καί στήν παροῦσα ζωή νά γεύονται τήν παραδείσια κατάσταση. Εἶναι πολύ ὠραῖα τά ὅσα σχετικά λέγει ὁ καθηγητής κ. Ζήσης στήν γ' ὀμιλία του στό ὠραῖο του βιβλίο *Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ*, πού τό συνιστοῦμε

---

26. Α' Κορ. 13, 12.

ολοκάρδια. Δέν άντέχουμε παρά νά παραθέσουμε όλη τήν σχετική μακρά περικοπή, πού εκφράζει πολύ δυνατά τήν ούσιαστική διαφορά τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας ἀπό τή δυτική:

Ἐκεῖνοι πάντως πού εἶναι ἄξιοι, πού τηροῦν τίς ἐντολές καί καθαρίζονται ἀπό τά πάθη, γίνονται ἱκανοί ἀπό τώρα νά γευθοῦν τήν μακαριότητα τῶν ἐσχάτων, νά μεταφερθοῦν ἀπό τώρα σέ ἀγγελική κατάσταση, νά ζήσουν ἐδῶ καί τώρα τήν βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἴσως νά ἐξένισε σέ μερικούς τό ἄκουσμα τοῦ ἐδῶ καί τώρα, χρησιμοποιεῖται ὅμως ἐδῶ καί πολύ καιρό στή θεολογία, ὅπως καί στήν πολιτική τῶν εὐρωπαϊκῶν σοσιαλιστικῶν συστημάτων. Στό χῶρο τῆς πολιτικῆς χαρακτηρίζει ἄριστα τή διαφορά τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος μεταθέτει μεσσιανικά τήν κοινωνία τῆς ἀπολαύσεως στό μέλλον, ἀπό

τόν εὐρωσοσιαλισμό, ὁ ὁποῖος διορθωτικά καί γιά νά θεραπεύσῃ τήν ἀπογοήτευση καί τήν ἀποθάρρυνση τῶν ἀνθρώπων διεκήρυξε ὅτι ὁ σοσιαλισμός προβαίνει ἀμέσως στήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ἐδῶ καί τώρα: *hier und jetzt*. Στό χῶρο τῆς Θεολογίας καταδεικνύει μέ σαφήνεια τόν χαρακτῆρα καί τήν γλυκύτητα καί τήν μυστική ἔλξη τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία διδάσκει καί δέχεται ὅτι ὁ νέος αἰών, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἄρχισε ἤδη ἀπό τήν ἡμέρα τῆς ἐκχύσεως τοῦ Πνεύματος κατά τήν Πεντηκοστή, ὅποτε μέσα στήν ἐκκλησία γίνονται διαρκῶς νέοι φωτισμοί καί θεοπτίες, συνεχίζεται ἀκατάπαυστα ἡ Πεντηκοστή. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός εἶχε πῆ ὅτι ἀπό τόν κύκλο τῶν μαθητῶν του ὑπῆρχαν πρόσωπα, πού θά ἔβλεπαν τήν βασιλεία τοῦ Θεοῦ νά ἔρχεται ἐν δυνάμει, πρὶν ἀκόμη πεθάνουν. Καί ἡ προφητεία αὐτή τοῦ Χριστοῦ πραγματοποιή-

θηκε στή Μεταμόρφωση, κατά τήν ὁποία οἱ τρεῖς μαθηταί εἶδαν τό ἔκλαμμο φῶς τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καί στήν Πεντηκοστή μέ τήν κάθοδο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν. Ὑπάρχουν δέ μέσα στήν Κ. Διαθήκη παραδείγματα ὁράσεως, θεάς τοῦ θείου φωτός, θεοπτίας, ὅπως τοῦ Ἄπ. Παύλου στόν δρόμο τῆς Δαμασκοῦ καί τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου τήν ὥρα τοῦ μαρτυρίου του.

Αὐτή ἡ βεβαιότητα τῆς θεοπτίας, τῆς ὁράσεως τοῦ θείου φωτός, ἦταν σταθερή στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας· ὅλοι οἱ πνευματικοί ἀγῶνες τῶν μεγάλων ἀσκητῶν καί ἁγίων κατέτειναν στό νά ἀξιωθοῦν ἀπό τώρα νά δοῦν τό φῶς τῆς θείας δόξης, ὅπως ἀξιώθηκαν νά τό ἰδοῦν οἱ δίκαιοι στά ἔσχατα. Ὑπῆρχε πάντοτε ἡ συνείδηση ὅτι τό φῶς τῆς Μεταμορφώσεως καί τό φῶς πού περιλάμπει

τούς ἁγίους εἶναι τό ἴδιο φῶς πού θά καταυγάση τούς δικαίους μέ πληρότητα στήν τελική κρίση. Ἔτσι ἡ πνευματική ζωή δέν εἶναι μία μετέωρη καί χωρίς ἐγγυήσεις προσδοκία μελλοντικῶν μόνον καί ὑπεσχημένων ἀγαθῶν, ἀλλά ἀπολαυση αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν ἐδῶ καί τώρα. Καί ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ δύναμη καί ἡ ἀντοχή τῶν ἁγίων καί ἀσκητῶν στους μεγάλους ἀγῶνας καί ἡ ἀποφασιστική τους στάση ἀπέναντι στά θέληγτρα καί στίς μαγεῖες τοῦ κόσμου. Δέν νικᾷ κανεῖς εὐκολα τόν κόσμο μέ τήν ἐλπίδα μιᾶς μελλοντικῆς μόνον ἀπολαύσεως ἢ μέ τόν φόβο τιμωρίας. Εὐκολώτερα τόν νικᾷ, ὅταν γευθῇ τήν γλυκύτητα καί τά θέληγτρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· τότε οὔτε κἄν συγκρίνει τήν ὁμορφιά ἐκείνου τοῦ κόσμου μέ τόν παρόντα. Γι' αὐτό οἱ Ἀπόστολοι, φοβισμένοι καί δειλοί καί ἀρνηταί στίς δύσκολες ὥρες, ἄλλαξαν ἑξαφνικά μετά τήν Πεντηκοστή καί ἔγι-

ναν οἱ τολμηροὶ κήρυκες ἐνώπιον βασιλέων καὶ τυράννων. Γι' αὐτό ὁ Παῦλος ξαφνικά ἀπό διώκτης γίνεται ὁ φλογερός Ἀπόστολος, οἱ μάρτυρες ὁδηγοῦνται μέ χαρά στό μαρτύριο καί οἱ μοναχοὶ ἀρνοῦνται χωρὶς δυσκολία τίς χαρές τοῦ κόσμου. Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι τό πανηγύρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς θείας φωτοχυσίας, ὅλα ὑπάρχουν καί κινοῦνται μέσα στήν ἀτμόσφαιρα τοῦ Παρακλήτου· «Πάντα χορηγεῖ τό Πνεῦμα τό ἅγιον», ὅπως ψάλλει ἐμπνευσμένα ἡ Ἐκκλησία κατά τήν ἑορτή τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀντίθετα ἡ Δυτική Ἐκκλησία ἔχει ἀποξηράνει τήν πνευματική ζωή καί ἀντί τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔχει διαμορφώσει σύστημα ἐντολῶν καί ἠθικῶν ἀπαιτήσεων, τοὺς καρπούς τῶν ὁποίων ἀναμένει κανεῖς μόνον στό μέλλον. Δέν ὑπάρχει ἡ βεβαιότητα καί ἡ πεποίθηση μιᾶς πραγματικῆς ἐπικοινωνίας μέ τή θεότητα, πού θά τονώσει καί

θά πτερώση τό φρόνημα στούς πνευματικούς ἀγῶνας. Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό, δέν ἐπιτυγχάνεται μέ τήν παρουσία καί ἐνέργεια καί δράση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλά μέ κτιστά ἀνθρώπινα μέσα, μέ τό νοῦ, τή λογική, τή γνώση. Ἀκόμη καί ἡ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου γιά ἐσωτερικό φωτισμό ἀποκρούσθηκε, καί ἡ εἴσοδος τοῦ ἀριστοτελισμοῦ στή θεολογία ἐσήμαινε τό τέλος τῆς Μεταφυσικῆς τῶν ἐλλάμψεων, ὅπως παρατηρεῖ ἕνας ἀπό τοὺς μεγαλύτερους δογματικούς θεολόγους τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ὁ καρδινάλιος **Ratzinger**. Ἀπό τό Θεό τίποτε δέν μπορεῖ ἐδῶ καί τώρα νά ἀπολαύση ὁ ἄνθρωπος· μόνον στό μέλλον στά ἔσχατα θά ἰδῆ τήν θεία οὐσία. Θεολογικός τόπος κάθε μυστικοῦ βιώματος δέν εἶναι ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλά μία Πίστις διανοητικοῦ χαρακτῆρος.

Ἦταν λοιπόν φυσικό λόγω αὐτῆς τῆς

διαφορᾶς μεταξύ δυτικῆς καί ἀνατολικῆς πνευματικότητος ὁ Βαρλαάμ νά παρεξηγήσῃ τόν ἰσχυρισμό τῶν μοναχῶν ὅτι οἱ κεκαθαρμένοι δέχονται μυστικούς καί ἀπορρήτους φωτισμούς καί ἐλλάμψεις καί νά τούς κατηγορήσῃ ὅτι διδάσκουν καί αὐτοί ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι μεθεκτή, ὅπως οἱ παλαιότεροι Μασσαλιανοί. Γιά τόν οὐμανιστή Βαρλαάμ ὁ τελειότερος τρόπος φωτισμοῦ καί ἐλλάμψεως εἶναι ἡ κοσμική γνώση καί παιδεία καί μάλιστα ἡ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σοφῶν· δέν ἤμπορεῖ κανείς νά γίνῃ τέλειος καί ἅγιος χωρίς τήν παιδεία αὐτή, πού ἐξορίζει τήν κακία ἀπό τήν ψυχή καί ποδηγετεῖ πρὸς τήν θεογνωσία. Στίς ἀπόψεις αὐτές τοῦ Βαρλαάμ ἀπήντησε ἐν ἐκτάσει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς· συνέτριψε κυριολεκτικά τόν ἐπί τῆς ἀρχαίας σοφίας στηριζόμενο Οὐμανισμό, πού ἐξακολουθεῖ καί σήμερα νά ὑποστηρίζεται ἀπό πολλούς μέ βάση

μάλιστα τήν πολυθρυλημένην καί παρεξηγημένην στάσην τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν ἀπέναντι τῶν ἀρχαίων.

Στήν κατηγορία τοῦ Βαρλαάμ ἐπί μασσαλινισμῶ ἀπήντησε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὅτι ποτέ δέν ἰσχυρίσθηκε κανείς ὅτι αὐτό πού ὁράται καί μετέχεται εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Αὐτό εἶναι ὄντως τελείως ὑπερβατικό καί ἀπρόσιτο καί ὑπεριδρυμένο· εἰς τό παντελῶς ἀκατάληπτο καί ἀμέθεκτο τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἀναφέρεται τό τῆς Γραφῆς «Θεόν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε». Ὁ Θεός ὅμως δέν εἶναι μόνον ἀμέθεκτος ἀλλά καί μεθεκτός· δέν εἶναι μία ἀνενέργητη καί κλεισμένη στόν ἑαυτό της οὐσία, ἀλλά ἐνεργητική καί δυναμική. Στό Θεό ὑπάρχει ὄχι μόνον ἡ οὐσία, ἀλλά καί οἱ ἐνέργειες· αὐτές ἀποτελοῦν τό μέσον, τό μεταξύ, τῆ γέφυρα πού συνδέει τόν ἄκτιστο ὑπερβατικό Θεό μέ τά κτίσματα. Ἡ διάκριση αὕτη με-

ταξύ ουσίας και ἐνεργειῶν ἐν τῷ Θεῷ, δὲν εἶναι ἐφεύρεση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου· ὑπάρχει διατυπωμένη συχνά στήν προηγούμενη παράδοση καί ἀπλῶς τήν ἀξιοποίησε θαυμάσια, γιά νά θεμελιώση τό μεθεκτόν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ αἵρεση ὅτι κτιστές οἱ θεῖες ἐνέργειες²⁷

Ὁ Βαρλαάμ παραδεχόταν ἐνέργειες στόν Θεό ἀλλά «κτιστές». Ἔλεγε: «Ἄλλ' ἔχει ἐνεργείας ὁ Θεός, κτιστάς δέ». «Πᾶσα ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ κτιστή».

Τί ἐνοοῦσε μέ τίς φράσεις αὐτές ὁ Βαρλαάμ; Θά πρέπει νά ἐπιμείνουμε σ' αὐτές γιατί θά δοῦμε σέ ποιό χάος ὁδηγεῖ ἡ αἵρεσή του. Τί ἐνοεῖ ὁ Βαρλαάμ ὅταν λέγει ὅτι ὁ Θεός ἔχει «κτιστές ἐνέργειες»; Ἐδῶ ὁ Βαρλαάμ ὡς

---

27. Ἡ παρούσα παράγραφος ἀποτελεῖ μέρος ἄρθρου μας στήν ἐκκλησιαστική ἐφημερίδα ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ στό ὑπ' ἀριθμ. 58-59 φύλλο της (Αὐγούστος – Σεπτέμβριος 1985) περί Θεογνωσίας.

ἐνέργειες Θεοῦ ἐννοεῖ τίς δυνάμεις καί τίς ἐνέργειες πού μέ τήν δημιουργία ὁ Θεός ἔχει «ἐγκτίσει» στήν φύση τῶν ὄντων. Ὁ Θεός μετά τήν δημιουργία δέν χρειάζεται νά ἐνεργεῖ πιά στόν κόσμο, γιατί στήν φύση τῶν ὄντων ἔχει «ἐγκτίσει» ἐνέργειες καί μόνος του πιά ὁ κόσμος, ὅπως καί ὁ ἄνθρωπος μέ τόν νοῦ του, μπορεῖ νά ζεῖ καί νά κινεῖται πρὸς τόν σκοπό του. Αὐτές οἱ ἐνέργειες καί δυνάμεις πού εἶναι «κτισμένες» στά ὄντα εἶναι – ἔλεγε ὁ Βαρλαάμ – «δῶρα» καί «χάρις» τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό καί δίδασκε ὅτι «κτιστή ἢ θεουργός χάρις τοῦ Θεοῦ». Μ' αὐτές, λοιπόν, τίς δυνάμεις πού «κτίστηκαν» ἀπό τήν δημιουργία στά ὄντα – λέγει ὁ Βαρλαάμ – μπορεῖ ὁ κόσμος νά κατευθύνεται πρὸς τόν σκοπό του καί δέν χρειάζεται ὁ Θεός. Ἐδῶ καταλήγει ἡ αἵρεση τοῦ Βαρλαάμ λέγοντας «κτιστές» τίς θεῖες ἐνέργειες. Γι' αὐτό εἶπαμε σέ προηγούμενη παράγραφο ὅτι στήν διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ περικλείεται «ὁ θάνατος τοῦ Θεοῦ». Ἀπό τήν πλάνη τοῦ Βαρλαάμ ἐπηρεάστηκε ἡ Δύση

πού ἀπομάκρυνε τόν Θεό ἀπό τόν κόσμο καί τόνισε πολύ τήν δύναμη τοῦ ἀνθρώπου καί ἀνέπτυξε ἕναν πολιτισμό ἄνευ Θεοῦ. Καί αὐτή ἀκόμη ἡ Θεολογία τῆς Δύσεως εἶναι «φυσικοθεολογική», γιατί θέλει τήν συντήρηση καί τήν προαγωγή τῶν φυσικῶν προσόντων, ἤτοι τό «εἶναι καί τό ζῆν αἰσθητῶς ἡ λογικῶς». Ἀντίθετα ἡ τάση τῆς ὀρθόδοξης Θεολογίας εἶναι ἡ ἀναγωγή τοῦ κόσμου πρὸς τόν Θεό καί ἡ ἔνωση μέ Αὐτόν.

Αὐτή ἡ κοσμική θεολογία τῶν Δυτικῶν, ἡ «φυσικοθεολογική», ἐπηρέασε καί τά πολιτικά τους συστήματα.

Ἡ θεογνωσία κατὰ τόν Βαρλαάμ.²⁸

Ὁ αἵρετικός Βαρλαάμ, γιά νά γνωρίσει κανεῖς τόν Θεό, θεωροῦσε ἀπαραίτητη τήν γνώση τοῦ κόσμου, τῆς κτίσεως. Στροφή, λοιπόν,

---

28. Καί ἡ παρούσα παράγραφος ἀποτελεῖ ἄρθρο μας στήν ἴδια ἐκκλησιαστική ἐφημερίδα στό ὑπ' ἀριθμ. 60 φύλλο της (Ὀκτώβριος 1985).

πρός τά ἔξω, πρὸς ἔρευνα τῆς κτίσεως, ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης, καλλιέργεια τοῦ νοῦ, αὐτὸ εἶναι ἡ τελειότητα κατὰ τὸν Βαρλαάμ.

Ἄλλὰ δὲν ἀποκτᾶται ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ, ἡ θεογνωσία, ὅπως λέμε; Ἡ Ἁγία Γραφή, λέγει ὁ Βαρλαάμ, περιέχει ἐντολές καὶ παραινέσεις ἀναγκαῖες γιὰ νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὰ πάθη. Ἄλλὰ τὸ νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὰ πάθη, λέγει αὐτὸς ὁ δυτικός θεολόγος, δὲν σημαίνει τὴν τελειώσή μας. Ὁ ἄνθρωπος κατ' οὐσίαν εἶναι νοῦς καὶ τελειοῦται ὄχι μὲ τὴν τήρηση ἐντολῶν, ἀλλὰ μὲ τὴν γνώση, μὲ τὴν ἐπιστήμη, μὲ τὴν ὁποία ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἄγνοια καὶ τὴν πλάνη. Στροφή, λοιπόν, πρὸς τὴν ἐπιστήμη γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ νοῦ, γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς κτίσεως. Καταλαβαίνουμε ἀπὸ τὸ σύνθημα τοῦ αὐτοῦ πόσο ὁ Βαρλαάμ μισοῦσε τὴν ἐσωστρέφεια καὶ τὸν μυστικισμό τῶν Ἀνατολιτῶν καὶ τὴν φυγὴ τους ἀπὸ τὸν κόσμο. Καὶ καταλαβαίνουμε, πάλι, ἀπὸ τὸ σύνθημά του αὐτὸ τὸ γιατί ἡ Δύση τόνισε πολὺ τὴν σπουδὴ τῶν

φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Θεός κατά τόν Βαρλαάμ, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, δέν ἔχει ἐνέργειες· εἶναι μόνο οὐσία. Ἡ, ἔχει ἐνέργειες ἀλλά «κτιστές», καί αὐτές εἶναι οἱ δυνάμεις πού ἔχει «ἐγκτίσει» στήν φύση τῶν ὄντων. Αὐτή τήν φύση τῶν ὄντων, ἔλεγε ὁ Βαρλαάμ, πρέπει νά σπουδάσουμε γιά νά ἀποκτήσουμε θεογνωσία. Μέ τήν γνώση τοῦ κόσμου, ἔλεγε, φτάνουμε στήν γνώση τοῦ ἀνθρώπου καί ἀπό αὐτή στήν γνώση τοῦ Θεοῦ.

Γιά τόν Βαρλαάμ ἡ ἀλήθεια δόθηκε διά μέσου δύο «καναλιῶν», τά ὁποῖα εἶναι καί τά δύο ἀναγκαῖα καί τό ἕνα συμπληρώνει τό ἄλλο. Τό ἕνα κανάλι εἶναι οἱ Ἀπόστολοι καί τό ἄλλο εἶναι οἱ «ἔξω» σοφοί, πού ζήτησαν καί βρῆκαν τήν ἀλήθεια στήν φύση τοῦ κόσμου. Τόση μεγάλη ἀξία ἔδινε ὁ Βαρλαάμ στούς κατὰ κόσμο σοφούς καί ἐπιστήμονες, στούς «ἔξω» φιλοσόφους. Τούς ἐξίσωνε μέ τούς Ἀποστόλους.

Εἶπαμε ὅτι ὁ Βαρλαάμ ἀποστρέφεται τόν ἡσυχασμό, τήν «ἀπάθεια» καί ἀντί αὐτῶν

κήρυττε τήν δράση, τήν σπουδή τῶν ὄντων τῆς κτίσης, ὡς ἀπολύτως ἀναγκαία γιά τήν τελειότητα. Ἐφτανε στό σημεῖο ὁ Βαρλαάμ νά λέγει «ἀκάθαρτο» καί «ἀτελῆ» ὅποιον δέν εἶχε αὐτή τήν γνώση τοῦ κόσμου. Ὁ Βαρλαάμ, σάν «δυτικός», ἦταν ἄνθρωπος τῆς δράσης καί τόν μοναχισμό μας τόν θεωροῦσε «ἀργία» καί «ὀκνηρία». Ἀλλά ἐνῶ ὁ Βαρλαάμ κήρυττε τήν δράση καί τήν δημιουργικότητα πολεμώντας τόν ἡσυχασμό μας, ἤθελε, ἀντίθετα, τήν νέκρωση τοῦ «παθητικοῦ» τῆς ψυχῆς, πού ἡ δραστηριοποίησή του ὀδηγεῖ στήν «ἀπάθεια», πού δέν τήν ἤθελε αὐτός. Ὁ Βαρλαάμ πίστευε ὅτι ἂν καλλιεργηθεῖ τό «παθητικό» τῆς ψυχῆς, ὁ συναισθηματικός κόσμος τοῦ ἀνθρώπου, «τό θυμικόν τε καί ἐπιθυμητικόν», τότε καταστρέφεται ἡ ἄριστη γι' αὐτόν δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, ἦτοι «τό γνωστικόν καί κριτικόν καί λογιζόμενον τῆς ψυχῆς». Ὁ νοῦς, γιά νά ἐργάζεται ἀποδοτικά, πράγμα πού κατά τόν Βαρλαάμ ἀποτελεῖ τελειότητα, πρέπει κατ' αὐτόν νά μὴν ἐνο-

γλεῖται καί νά μὴν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τό συναίσθημα. Ἔτσι τώρα ἐξηγεῖται ἡ σκληρότητα γενικά τῶν Δυτικῶν. Οἱ «ξένοι» γενικά, ἀντίθετα πρὸς τὴν ὀρθόδοξη παιδεία, καλλιεργοῦν μόνο τὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι τὴν καρδιά του.

Διῶχτε τὸν Βαρλαάμ ἀπὸ τὸν τόπο μας!

Ἡ διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ εἶναι ἐπικίνδυνη αἵρεση. Παλαιοὶ πατέρες πρόβλεπαν ὅτι πρόκειται νά ξεσπάσει μιὰ φοβερὴ αἵρεση· καί ὅταν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς βρισκόμενος στό κελλί τῆς Μεγίστης Λαύρας, ἄκουσε γιὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ, εἶπε ὅτι στήν πλανημένη διδασκαλία του ἔβλεπε τὴν ἐκπλήρωση τῆς προρρήσεως αὐτῆς τῶν Πατέρων.

Ὁ θεολόγος ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς διέκρινε τό μέγεθος τῆς αἰρέσεως τοῦ Βαρλαάμ καί ἀκόμα διέκρινε καί τίς πιό λεπτές δογματικές ἀποκλίσεις, τίς ὁποῖες ἀναιροῦσε μέ πολλή θεολογική δύναμη καί ἐπιχειρηματολογία.²⁹

Ὁ Βαρλαάμ ἦταν ἓνας ὑπερήφανος, πολύ ὑπερήφανος τύπος. Ἐθίγη ἀπό τίς παρατηρήσεις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καί σέ στιγμή τοῦ ὑπερφιάλου ἐγωισμοῦ του εἶπε γι' αὐτόν: «ταπεινώσω τόν ἄνδρα»! Αὐτός εἶναι ὁ Βαρλαάμ σ' ὄλο του τό μεγαλεῖο! Νά ταπεινώσει τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ!...

---

29. Αὐτή κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ εἶναι ἡ ἄξια πρὸς τό ὄνομά της θεολογία, πού θά μπορεῖ νά διακρίνει καί τίς πιό ἐλάχιστες διαφορές καί ἀποκλίσεις ἀπό τήν εὐαγγελική ἀλήθεια. Λέγει: «Ἐντεῦθεν ψευδοδοξία σχεδόν πᾶσα προσωπεῖον φέρει τῆς ἀληθείας τοῖς μὴ τήν μικράν ἔλλειψιν ἢ προσθήκην συνοραῖν δυναμένοις... Τῇ γάρ βραχύτητι τῆς διαφορᾶς τοὺς πολλοὺς λανθανούσης, ἢ τό ψεῦδος ἡγήσεται τις ἀλήθειαν ἢ καί τήν ἀλήθειαν, ὡς παραπλησίαν τῷ ψεύδει, ψεῦδος· ἐκατέρωθεν δέ πάντως ἐκπεσεῖται τῆς ἀληθείας». (Βλ. Μ. Φαράντου, *Η ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ* σ. 502).

Ταπεινώθηκε ὁμως καί καταξευτελίστηκε ὁ ἴδιος καί πῆγε ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ἦρθε, στήν σκοτεινή καί ζοφώδη Δύση.

Παρ' ὄλο ὁμως ὅτι ὁ Βαρλαάμ πῆγε στήν Δύση, στόν τόπο μας ἔχουμε πολύ βαρλααμισμό. Πῶς ἔγινε αὐτό; Πολλοί δικοί μας πῆγαν στήν Δύση γιά «ἀνώτερες σπουδές» καί ἔφεραν ἀπό 'κεῖ ἔπειτα σέ 'μᾶς τό πνεῦμα τοῦ Βαρλαάμ.

Εἶναι πολλές οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πνευματικοῦ μας βίου πού εἶναι ποτισμένες μέ βαρλααμισμό. Αὐτό μόνο θά ποῦμε ἐδῶ: Ὁ Βαρλαάμ, ὅπως εἶπαμε, μισοῦσε τήν ἐσωστρέφεια καί τόν μυστικισμό τῶν μοναχῶν καί τήν φυγή τους ἀπό τόν κόσμο. Ἦθελε ὄλο «δράση – δράση».

Ἔχουμε ἀκούσει ἀντιμοναχικά κηρύγματα ἱεροκηρύκων. Ὅτι ὁ μοναχισμός εἶναι «πνευματικό χουζούρι» καί «ἀπράγμονας βίος»· καί ὅτι «στό κάτω – κάτω ὁ Χριστός δέν ἦρθε στόν κόσμο νά κάνει μοναστήρι»! «Δράση – δράση»! Τέτοιο κήρυγμα, αὐτή ἡ ἀπο-

στροφή στον ήσυχασμό, αυτό τό αντιμοναχικό πνεῦμα εἶναι καθαρὰ βαρλααμισμός.³⁰

Ἐκεῖνες οἱ φοβίες γύρω ἀπό τόν Θεό, πού δημιουργοῦν μιά ἀρρωστημένη καί θλιβερή θρησκευτικότητα εἶναι βαρλααμισμός· γιατί δέν ὑπάρχει σ' αὐτές ἡ γλυκεῖα ἔννοια τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πατέρα Θεοῦ, τοῦ πολύ κοντά μας, ἀλλά ἡ ἔννοια τοῦ φρικτοῦ Θεοῦ τοῦ Βαρλαάμ, τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ, τοῦ ὡς οὐσία μόνο.

Ἐκεῖνο πού πολυ-λέγεται γιά τόν Θεό, ὅτι

---

30. Γράφοντες αὐτά δέν στρεφόμαστε καθόλου ἐναντίον τῆς Ἱεραποστολῆς· δέν ὑπάρχει δέ διαφωνία τῆς πραγματικά ὀρθόδοξης Ἱεραποστολῆς πρὸς τόν Μοναχισμό μας. Μιά ἱεραποστολή ὅμως πού εἶναι προβολή τοῦ ἔργου μας· πού θέλει νά δημιουργήσει «κρότο» γύρω ἀπό τό ὄνομά μας καί μάχεται τό πνεῦμα τοῦ ήσυχασμοῦ· ἱεραποστολή ποτισμένη μέ κοσμικό πνεῦμα, ἀσφαλῶς εἶναι βαρλααμισμός, εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπό τήν Δύση καί δέν εὐλογεῖται τελικά ἀπό τόν Θεό, παρ' ὅλο ὅτι φαίνεται νά ἐντυπωσιάζει καί νά δημιουργεῖ ἀκόμα καί συγκινήσεις. Σέ τέτοιου εἶδους ἱεραποστολές φαίνεται πράγματι περίεργη ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμά. Ἡ ὀρθόδοξος Ἱεραποστολή ἐκφράζεται πολύ ὠραῖα στά πρόσωπα τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ καί τοῦ ἁγίου Νεκταρίου.

«ἐν τάξει ὑπάρχει· ὑπάρχει μιά ἀνώτερη δύναμη πάνω ἀπὸ ἡμᾶς πού δέν μποροῦμε νά τήν ἀρνηθοῦμε...»· μιά τέτοια πίστη σέ μιά «δύναμη», σέ ἕναν ἀπρόσωπο Θεό, χωρισμένον ἀπὸ τήν ζωή μας, πού μποροῦμε μόνοι μας, ξέχωρα ἀπὸ Αὐτόν, νά τήν κατευθύνουμε, εἶναι βαρλαμισμός.

Ἐκείνη ἢ ἄλλη ἔννοια πού ἐπικρατεῖ σέ πάρα πολλούς, ὅτι τό πᾶν εἶναι νᾶσαι «καλός» ἄνθρωπος (νά μήν ἀδικεῖς, νά μήν συκοφαντεῖς, νά μήν κλέβεις κ.λπ.) καί ὁ ἐμπαιγμός παράλληλα ἀπ' αὐτούς πρὸς ἐκείνους πού ἐπιδιώκουν τήν στενή κοινωνία τοῦ Θεοῦ μέ τήν λατρεία καί τήν ἀσκήση, εἶναι καθαρά βαρλαμισμός· γιατί εἶναι ἀποκοπή τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τήν ζωή μας καί κατασκευάσμα δικῆς μας θρησκευτικότητας μέ τίς «καλές» πράξεις, πού μέ τίς «κτιστές» ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ κατὰ τήν δημιουργία μας ἀπ' Αὐτόν (διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ αὐτό) μποροῦμε νά πετύχουμε, ξέχωρα πιά ἀπ' Αὐτόν.

Ἐκεῖνες οἱ ἀπιστίες μερικῶν «μορφωμένων» χριστιανῶν μας καί «θεολόγων» μας ἀκόμα πρὸς τίς διηγήσεις τῶν ἱερῶν Συναξαριῶν γιὰ τοὺς ἁγίους μας, ὅτι αὐτοὶ ἔβλεπαν ἓνα θεϊκό Φῶς ἢ ὅτι τοὺς ἐμφανίζοταν ἡ Κυρία Θεοτόκος, αὐτές οἱ ἀπιστίες καί δυσπιστίες, λέμε, σέ τέτοιες θεοπτίες τῶν ἁγίων εἶναι καθαρὰ βαρλαμισμός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὅσα εἶπαμε ἀναπτύσσοντας τὴν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί τὴν αἵρεση τοῦ Βαρλαάμ.

Θά πρέπει ὁμως ἀντίθετα καί νά χαρακτηρίσουμε ὡς φαντασίες καί ἀρρωστημένες θρησκευτικές καταστάσεις καί ἀκόμα ὡς βλασφημίες, λόγια πού σήμερα συχνά ἀκούγονται ἀπὸ τίς λεγόμενες «φωτισμένες», ὅτι τάχα αὐτές βλέπουν θεῖα δράματα καί δέχονται τίς ἐλλάμψεις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πού ἀποκαλύπτουν σ' αὐτές τό συμφέρον καί τό μέλλον τοῦ καθενός. Χρειάζεται μεγάλος – πολύ μεγάλος ἀγώνας γιὰ τὴν κάθαρση καί γιὰ νά φτάσει κανεὶς στὴν θεοπτία.

Τέλος πάντων! Ἄς μὴν ἀναφέρουμε ἄλλα παραδείγματα βαρλααμισμού στὸν τόπο μας, γιατί θά μᾶς φέρει πολὺ μακριὰ ὁ λόγος. Ξαναλέμε ὅμως ὅτι ὁ Βαρλαάμ ὑπάρχει στὸν χῶρο μας σέ πολλές ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς καὶ πρέπει νά τὸν διώξουμε!

Πῶς θά τὸν διώξουμε; Πές λίγο ὁ ἓνας, πές πολὺ ὁ ἄλλος· διαλέξεις ἀπὸ ὄῳ, κηρύγματα ἀπὸ ἑκεῖ γι' αὐτά τὰ θέματα· συζητήσεις καὶ ἄρθρα γύρω ἀπ' αὐτά, τότε θά φοβηθεῖ ὁ Βαρλαάμ καὶ θά φύγει ἀπὸ τὸν τόπο μας!

Ὡραία δέ καὶ ἀποτελεσματικὴ πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ πνεύματος τοῦ Βαρλαάμ εἶναι νά προβάλλουμε στά κηρύγματα μας καὶ τίς κατηγορήσεις μας τοὺς βίους τῶν ἁγίων μας, τὰ βιώματά τους, τίς θεοπτικές τους μέ τὰ ὀρθόδοξα εἰκονίσματά τους, ὅπου παριστάνονται φωτοειδῆ τὰ πρόσωπά τους.

Κυρίως δέ ὡς μαθητὲς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ ὄχι τοῦ Βαρλαάμ νά βιώνουμε καὶ νά προβάλλουμε τὸν ὀρθόδοξο τρόπο

πνευματικότητας, πού ξεκινάει από τό ταπεινό φρόνημα ὅτι εἴμαστε ἀμαρτωλοί· ὅτι ἔχουμε πάθη καί σκοτάδι μέσα μας. Καί ἡ συνεχῆς μας, λοιπόν, προσευχή νά εἶναι αὕτη: «Κύριε, φώτισον μου τό σκότος, φώτισόν μου τό σκότος». Καί ἡ ἄλλη προσευχή: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με τόν ἀμαρτωλόν».

Τό πρῶτο λοιπόν καί βασικό εἶναι νά καταλάβουμε τήν ἀμαρτωλότητα μας, νά δοῦμε τήν ἀσχήμια μας.

Ἐπειτα, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουμε ὅτι εἴμαστε ἀμαρτωλοί καί ἔχουμε πάθη, νά ἀρχίσουμε ἀγώνα γιά τήν κάθαρση τῆς ψυχῆς μας ἀπό τά πάθη.

Πῶς θά κάνουμε τόν ἀγώνα αὐτό γιά τήν κάθαρση; Πῶς θά φύγουν τά πάθη μας; Μέ τήν Χάρη τοῦ Θεοῦ καί μέ τήν ἀσκήση. Ζώντας μέσα στήν Ἐκκλησία, μέ τά ἱερά Μυστήρια παίρνομε τήν Χάρη τοῦ Θεοῦ· παίρνομε τόν θεῖο Φωτισμό Του. Βιώνουμε τίς ἐντολές τοῦ Κυρίου καί πετυχαίνουμε ἔτσι

τήν θέωση. — Ἄς ὁμολογήσουμε ὅμως ταπεινά ὅτι εἴμαστε πολύ πίσω στήν πνευματική ζωή· γιατί δέν καταλάβαμε ἀκόμα οὔτε τό πρῶτο, ὅτι δηλαδή εἴμαστε ἀμαρτωλοί. Πῶς νά ποῦμε «Κύριε Φώτισόν μου τό σκότος», ἀφοῦ ἡ ὑπερηφάνειά μας δέν μᾶς ἀφήνει νά παραδεχθοῦμε ὅτι ἔχουμε σκότος;

Διά πρεσβειῶν τῆς Ἵπεραγίας Θεοτόκου καί τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἅς μᾶς φωτίσει ὁ Θεός νά δοῦμε τά πάθη μας, νά ἀγωνιστοῦμε νά καθαριστοῦμε ἀπό τά πάθη μας καί νά Τόν βλέπουμε στίς θεῖες Του ἀκτιστες ἐνέργειες, γιατί ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός εἶπε: «Οἱ καθαροί τῇ καρδίᾳ τόν Θεό ὄψονται». ΑΜΗΝ.